

OOSTVLAAMSE ZANTEN

algemeen tweemaandelijks tijdschrift
voor volkskunde

XLVIII - 1973 - 5

UITGAVEN VAN DE BOND

Verkrijgbaar op het sekretariaat, Oscar de Gruyterstraat 42, B 9000 Gent en op de bibliotheek: Kraanlei 63, B 9000 Gent.

1. Oostvlaamsche Zanten, nog voorradig tot zolang de voorraad strekt: 15e, 19e jg., 21e tot en met 31e jg., 33e tot en met 47e jg., tegen 200F per jaargang. Losse nummers ook van de jgg. 1-19 zijn nog beschikbaar tegen 55 F per nummer. Jaarboek 1945 (jg. 20) van de Bond der Oostvlaamse Folkloristen: 159 F (leden 106 F). Inhoudstafel op Oostvlaamse Zanten (Jg. I -Jg. XXV), door F. VAN ES: 55 F (leden 42 F). Idem II (Jg. XXVI - Jg. XXXV), door F. VAN ES: 45 F (leden 35 F).
2. Geïllustreerd Feestnummer (lustrumnr.) Prijs: 30 F (leden 23 F).
3. Survivances du Passé, door A. MARINUS (8 p.). Prijs: 15 F (leden 10 F).
4. Zur Entwicklungsgeschichte des Bauernhauses mit durchgezapften Ankerbalken, door J. SCHEPERS (10 p.). Prijs: 15 F (leden 10 F).
5. Osschaart door F. VAN ES (overdruk 1945), 28 blz. Prijs 40 F (leden 25 F).
6. 2e Lustrumnummer 1930-1935. Prijs: 40 F (leden 25 F).
7. Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten, (over het teerlingspel) door Emile ANDELHOF. Prijs: 50 F (leden 38 F).
8. Het ontstaan van de julius-Caesarfeesten te Velzeke-Ruddershove, door J. en M. JANSSENS-BUYSE. 1940, 10 p., 1 lied. Prijs: 15 F (leden 10 F).
9. Het Curieus en Vermakelijk Namenboek, door Em. ANDELHOF. Prijs: 40 F (leden 25 F).
10. Folklore en Onderwijs, door L. HOSTE. Prijs: 15 F (leden 10 F).
11. August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken, door Fr. DE COSTER. Prijs: 40 F (leden 25 F).
12. Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur, door F. VAN ES. Prijs: 40 F (leden 25 F).
13. De Wettèrse Reuzen, door Lic. M. DAEM. Prijs: 30 F (leden 22 F).
14. Sagen uit Noord-Oost-Vlaanderen, door Dr. G. DE MEYER. Prijs: 40 F (leden 25 F).
15. Een Teerlingspel in Gent, door Lod. LIEVEVROUW-COOPMAN. Prijs: 30 F (leden 22 F).
16. Spelen mijner Jeugd, door L. LIEVEVROUW. Prijs: 80 F (leden 60 F).
17. De levende Folklore van het Gewest Balegem, door M. BROECKHOVE. Prijs: 70 F.
18. Kantwerkstersclub St.-Katelijne - Kursus Stropkant, 1e Leerjaar: 165 F.
19. Doods-, Begrafenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde, door J. PIETERS. Prijs: 150 F (leden 110 F).
20. Het Volksleven te Wieze. 1900-1950, door J. VAN HAVER. Prijs 150 F (led. 110 F)
21. Het Hospies der Kinderen Alijn of Alynsgodshuis te Gent, door E. LUYKX-FONCKE (met talrijke ill.). Prijs 50 F (leden 35 F).
22. De Rivaliteit tussen Aalst en Dendermonde, door H. VAN HESE. Prijs 150 F
23. De folklore van de Hop in Vlaams-België, vroeger en nu, door Cl. VANHOUCKE, Prijs: 200 F (leden 150 F).
24. Het Sterrelied in het Gebied van Dender en Schelde, door J. DE VUYST. 1968, 175 blz., 189 liederen en 50 mel., (mit einer deutschen Zusammenfassung). Prijs: 250 F (leden 180 F).
25. Ernest Van den Driësche. Schilder van ons Volksleven, door R. VAN DER LINDEN, 1968, 32 blz. (op kunstdrukpapier), avec un résumé en français. 2e druk, Prijs: 75 F (leden 55 F).
26. Catalogus Tentoonstelling 125 jaar Gentse Feesten, juli-augustus 1968, 44 blz. Prijs 50 F (leden 40 F).
27. Kinderzang uit Zwijnaarde, door Dr. L. GELDER. Prijs: 70 F (leden 50 F).
28. Jan de Lichte, door Gerard SIMONS, 32 blz. Prijs: 55 F (leden 41 F)
29. De Vinkensport in Vlaanderen (avec un résumé en français). 1969, 165 blz., 42 ill. 3 tek., door M. BROECKHOVE. (Nr. X van de Uitgaven van het Alfons De Cockfonds). Prijs: 300 F (leden 200 F).
30. Van het cijnskiesrecht naar het algemeen meervoudig stemrecht (mit einer deutscher Zusammenfassung) door Albert BRACKE. 1970, 52 blz., 11 ill: (Nr. 31 van de Uitgaven van de Kon. Bond der Oostvlaamse Volkskundigen) Prijs: 100 F (leden 80 F).
31. Bibliografie Renaat van der Linden, door R. BERCKMOES, 1971. Prijs 40 F (leden 30 F).
32. Kantwerkstersclub St.-Katelijne - Kursus Stropkant 2e leerjaar: 165 F.
33. Kantwerkstersclub St.-Katelijne - Kursus Cluny 1e Leerjaar: 165 F.

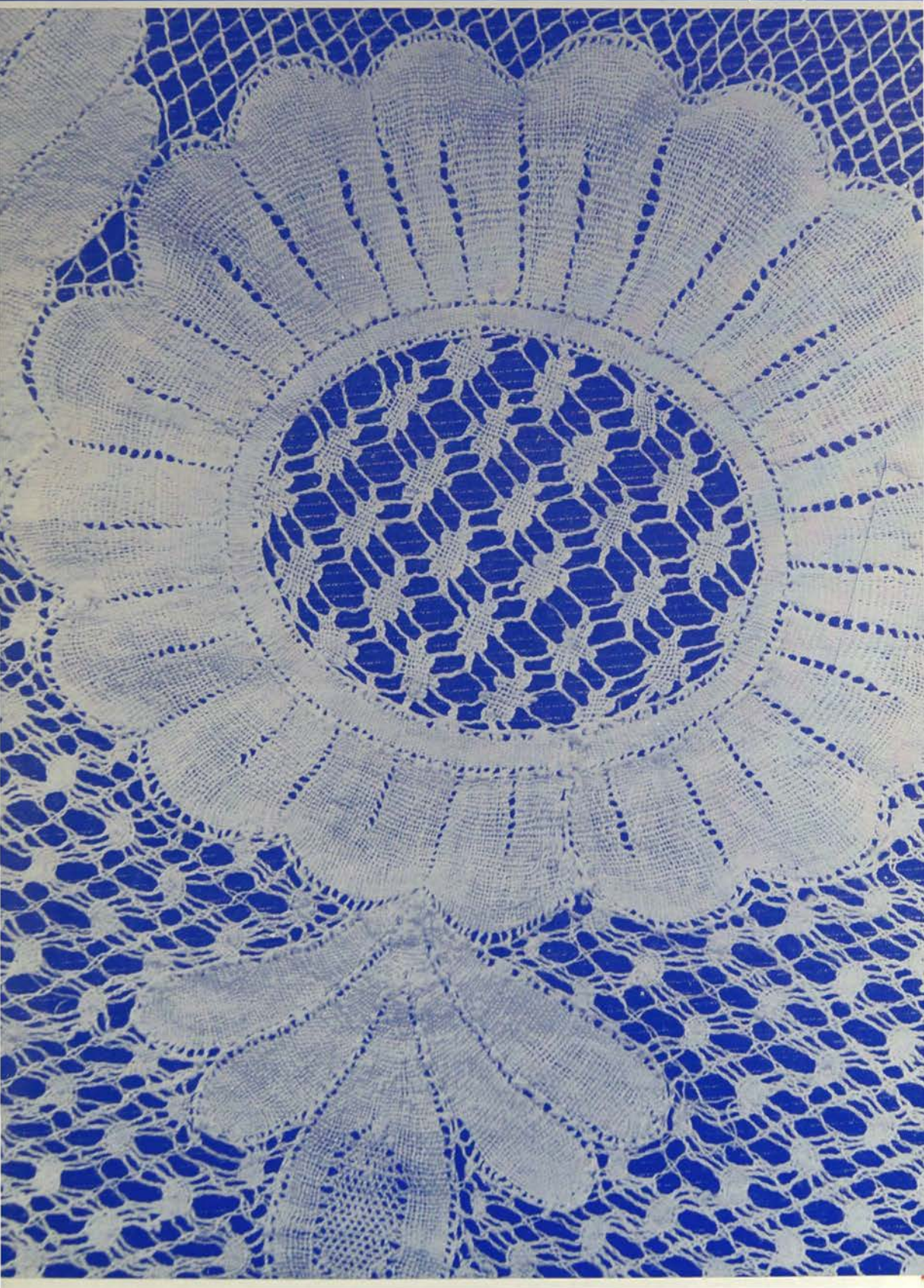
Bij die prijzen is de B.T.W. inbegrepen.

Elk bedrag vooraf storten op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvl. Volkskundigen, Gent. Voor het buitenland + 10 F portiekosten.

UITVERKOCHT zijn: Herdenkingsalbum Alf. de Cock - Het Stroodekkersbedrijf door Cl. Trefois - Ludewijk De Vliese Bibliografische studie - De Plattegrondsvormen

DE GENTILE KANT

M. BROECKHOVE

WOORD VOORAF

De kant waarover we thans niet meer horen spreken, die eens vermaard was, die thans op alle grote kanttentoonstellingen afwezig blijft, die zoals sommige kantkringen durven te beweren nooit zou hebben bestaan, die de waarborg van een uitvindingsoktrooi genoot, die door koninklijke, hertogelijke en andere hoogheden van binnen- en buitenland zeer op prijs werd gesteld, die op de werelddtentoonstelling van Parijs 1855 een medaille 1e klas van Napoleon III bekwam is de **GENTSE KANT** waarvan de officiële naam luidt "**la dentelle de Gand à réseau varié**".

Het is dan ook de hoogste tijd om die soort kant opnieuw in herinnering te brengen en te belichten.

Zij is onafscheidbaar verbonden met de Kongregatie van O.-L.-Vrouw-Visitatie. Sommige gegevens mochten we putten uit de ongepubliceerde "Geschiedenis van de Kongregatie van O.-L.-Vrouw-Visitatie", opgesteld door E. Z. Direktrice Agnes VANMALDEGHEM, waarvoor we haar onze oprechte dank betuigen. Deze gegevens worden verder aangeduid door de vermelding "Gesch. Kongr. O.-L.- Vrouw-Visitatie".

Ook mochten wij ter gelegenheid van de geschiedkundige tentoonstelling "Driehonderd jaar Visitatie", georganiseerd op 28 en 29 april 1973 in de Kapittelzaal van het klooster Gentstraat 3 te Sint-Amandsberg en waar o.a. echte Gentse kant en dokumenten in verband ermee waren tentoongesteld, beelden opnemen. Die stellen ons in staat deze bijdrage te illustreren.

Mevrouw Lea VAN DIJK-VANHOOREN, eerste lesgeefster bij de Kantwerkstersklub Sint-Katelijne, was zo bereidwillig ons de uitleg over een voorbeeld van echte Gentse kant te verstrekken.

Dank betuigen we ook aan mej. M.J. DE SMET en de heren R. DE CALUWE en G. WEZE. Door hun hulp ontdekten we verspreid liggende dokumenten.

INHOUD

Ten geleide	5
Woord vooraf	7
Oorsprong en teloorgang	9
Résumé en français. La dentelle de Gand	34
Lijst van de afbeeldingen	36
Inhoud	36

De studie met 12 afbeeldingen kost, B.T.W. inbegrepen :

85 F + 5 F port = 90 F voor de leden van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen.

105 F + 5 F port = 110 F voor niet-leden, bibliotheken, verenigingen of bestelling door tussenkomst van een boekhandel.

Alle bedragen vooraf overschrijven op prk. 969.46 van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Gent.

INTEKENKAART VOOR BOEKEN

Te frankeren
als
briefkaart

**SEKRETARIAAT VAN DE KONINKLIJKE BOND
DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN**

Oscar de Gruyterstraat, 42

Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen

sekretariaat : Oscar de Gruyterstraat, 42

GENT

M.....

.....

.....

.....

.....
ondergetekende¹ .....

.....

.....

.....
verklaart in te tekenen voor ..... eks. van

DE GENTSE KANT

door M. BROECKHOVE

.....
ij stort heden de som van ..... fr. op P.R. 969.46 van de

.....
Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Datum

Handtekening

.....
e bedragen bij voorbaat storten of overschrijven, a.u.b.

Duidelijk naam en adres in blokletters invullen.

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE
 ORGAAN V.D. KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN
 van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
 en van het internationaal studiekomitee voor ommevangsreuzen

Redactie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B 9620 Zottegem

Redactieleden : Maurits Broeckhove, Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn.

Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B 9000 Gent.

Alle stortingen op postrekening nr. 969.46, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent.

INHOUD

Prijs : 55 F

- Cl. TREFOIS. — In 1830 bolderde te Gent de eerste « voiture zonder paarden » 170
- O. PAUWELS en R. VAN DER LINDEN. — Drie Koningen, Braderij en Reuzen
 in Sint-Niklaas 173
- R. VAN DER LINDEN. — Kunstpatrimonium in Oost-Vlaanderen 197
- ZOEKEN EN ZANTEN
- Gent. — Kapellekensviering op half-oogst in de Brandstraat en buurtstraten.
 M. Daem 177
- Italië. — Heilige stuurt ontslagbrief. Milieubezoedeling & Cie. R. van der Linden 180
- BOEKBESPREKING
- Dr. Tj. W. R. de Haan, Hil Bottema, S.J. Van der Molen, B.W.E. Veurman,
 Wina Born, Dr. P.J. Meertens, R. van der Linden, A. Buter. — Folklore
 der Lage Landen. — M. Daem 181
- Hans Biederman. — Medicina Magica. — A.G. Homblé 183
- Lambert Swerts. — Voor Gutenberg was Lukas. — R. van der Linden 184
- INTERNATIONAAL STUDIEKOMITEE VOOR OMMEVANGSREUZEN
- Cl. TREFOIS. — Mytologische reuzen, menselijke reuzen, ommevangsreuzen . 162
- Dr. K.C. PEETERS en M. DAEM. — De Stichting « Brabantse Dag » te Heeze
 (Nederl.). De reuzenommegang te Heeze 184

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met steun van v.z.w.
 Noordstarfonds, Gent.

Mytologische reuzen, menselijke reuzen, ommegangsreuzen.

In menig opzicht hebben de volkskundigen veronachtzaamd hun blik te veruimen tot het stoffelijk, geestelijk en maatschappelijk leven van de voortijdse mens, zijn godsdienstige rituelen en gebruiken, bedrijfsactiviteiten, het veilig stellen van zijn moeilijk en onzeker bestaan binnen de grenzen van een brute natuur.

Het is volkomen waar dat de belangstelling voor onze volkseigen kultuur-historische nalatenschap steeds bescheiden en ook zeer willekeurig is geweest. Reeds in de vorige eeuw hebben allerlei hypotesen de gebondenheid van de voortijds-kunde en de ontspruitende volkskunde doen opschieten. De verfijnde werkmetho- des van vooraanstaande prehistorici en filologen brachten ons in menig opzicht ver- rassend nader bij de evolutie van de magisch-denkende mens tot de mytisch-denkende mens.

In beginsel was het een uitgangspunt om een rechtlijnig kronologisch parallel- verband van de bij het eigen volk nog in omloop zijnde kultuuroverleveringen op te sporen en te achterhalen. Niet minder belangrijk waren in elk opzicht de waar- nemingen omtrent de levensomstandigheden, die organisch in verband staan met de psychologische karaktereigenschappen van onze volksgemeenschap. Zo begonnen vooral de gebroeders Grimm. En niet ten onrechte bepaalde Dr. R. Wolfram de volkskundewetenschap als "die natürliche Schwester der Vorgeschichte".

We betreden dus geen nieuw terrein. Uit een en ander zal blijken, in hoever teoretische beschouwingen het grote complex van allerlei problematisch gebleken volkskundige onderwerpen voor een overzichtelijke vervolmaking nog vatbaar kun- nen zijn.

Een frappant voorbeeld van de rijk geschakeerde volksverbeelding dat wel eëns verdiende langs prehistorisch-middeleeuwse omwegen in grote trekken te worden behandeld, betreft de raadselachtige begripsvorming van de plastisch uitgebeelde populaire reuzenfiguur. In hem herkennen wij het hoog houden van rudimentair voortlevende romantische gedachtebedenksels die tot op onze dagen in de stroom van overlevering en traditie in de kinderlijke volksvreugde blijven voortleven. Plechtigstar neemt hij als vertegenwoordiger van het ras-echte reuzengeslacht zonder schroom nog steeds deel aan kerkelijke en wereldlijke ommegangsfesten die stoeien op survivals van de voorkristelijke mytologie.

Het is in ieder geval wel zeer merkwaardig dat de oertijdse reus een eigen leven is gaan leven toen zijn mytologisch bestaan al lang in de volksverbeelding ver- schrompeld was. Inderdaad, toen eenmaal de als ideale mensengedaanten voorgestelde godheden en halfgoden verstarde en zonder leven onder vorm van verzinsels, denk- beelden en vermoedens omzeggens in de vergetelheid waren weggezonden, dan ont-

dekten weetgragen de tastbare bewijzen over het bestaan van ontzagwekkende wezens uit de verre voortijd. Vandaar stamt het geloof aan een reuzenvolk dat monumentale megalithicons bouwde.

Geen enkel element uit de voortijdse beschaving heeft in de volksverbeelding gewoekerd dan deze tonzware koepelvormige "keibergen". Sinds mensengeheugen wist niemand uit te maken wat deze mysterieuze steenstapels eigenlijk te betekenen hadden. In de middeleeuwen en tot in de nieuwe tijd werden wel zeer fantastische vertelsels omtrent het ontstaan van deze indrukwekkende bouwsels gevlochten en in omloop gebracht. Vooral bij liefhebbers van "heidense" oudheden ontwikkelde zich een groeiende belangstelling voor deze "niet uyt de natuyr, maer van menschen ghemaecte" zwerfsteenheuvels.

Uit het voorgaande valt te begrijpen welk een stille vrees de naïef peinzende streekbewoners voor dergelijke doods-grauwe steenmassa's zijn blijven koesteren. Daar waren "onghelooflycke" dingen te zien en te horen. Sinds mensengeheugen spookte het er in de maanlichte zomernachten. In de zwijgende leegte van het Drentse heideland vormden duivels en heksen het zwervende geestenheir. In die bange eenzaamheid dansten de geheimzinnige "witte wieven" met hun lange gewaden. Het volksgeloof wil, dat zij de bewoonsters zijn van de holle keibergen...

In zijn Nederlands-Latijns woordenboek: "Dictionarium Teutonico Latinum", uitgegeven in 1574, stelt Kiliaen (Cornelis van Kiel) zich het geslacht der geheimzinnige gesluierde vrouwen voor als zijnde "welgezinde geesten", "guede holden" en "bellewitten". Hoe moeten wij dat verklaren?

Eigenaardig is het wel, dat goede en angstwekkende vrouwelijke wezens zich het best thuis voelen in de Westeuropese gebieden waar megalithen verspreid zijn. Men bedenke, dat in Bretanje de bovennatuurlijke "Fadets" of "Fats", de "Bonnes-Dames" en "Femmes-des-Fées" zich meestal schuil houden in de nabijheid van doods-donkere massieve dolmenstenen. Gelijkaardige sagen in Wallonië herinneren ons aan de "Pières-des-Fées", de "Cailloux-des-Sorcières", de "Cuvelée-du-Diable", de met de zon meedraaiende "Pierre-de-Vilaine" en de op St.-Jansavond en Kerstnacht in beweging komende "Pierre-qui tourne". Met inbegrip van de befaamde "Couture-des-Zeupires", waren deze steenkistengraven en ruw gehouwen steenblokken vergaarplaatsen van demonen, heksen- en duivelsvolk.

Zoals we reeds zagen, heeft het oorzakelijk psychologisch verband omtrent de vreesaanjagende sagen zich vooral op de zogenaamde "steenbulten" en "witte-wievenbulten" gekoncentreerd. De mytologische visioenen waren reeds lang verouderd, omgevormd en door het kristendom verwaterd, toen zich bij verzamelaars van "heidense" rariteiten een prikkelende belangstelling voor de fascinerende "steenmyten" ontwikkelde. En inderdaad was de tijd, waarvan we nu spreken, blijkbaar rijp geworden om een voorstelling te krijgen over het raadselachtig ontstaan van de "reuzenkamers", de "Riesenstuben", de "Jaettstue" en de "Chambres des Géants". Nu komen wij tot gevallen waarbij plaatselijke "voor waar gebeurde vertelsels" in zekere mate behulpzaam geweest zijn bij het ophelderen van de vorming der stenen heuvels, waarvan niemand de ware betekenis meer wist.

Men ontdekte dat onder deze "sepultuyren" skeletresten begraven lagen af-

komstig van een mensenras van "grouwelycke statuer". Wellicht heeft het hier belang te wijzen op oud-overgeleverde bijgelovige verbeeldingsvormen die het werkelijk bestaan van een reuzenvolk hebben beïnvloed. Precies in dit verband heeft men de megalithen in Nederland "hunebedden" genoemd. Dit verbaast ons niet, als wij weten dat het woord "hun" of "huynen" terminologisch eigenlijk reus betekent. Het is zeker heel moeilijk te weten te komen, hoe de vermenselijkte reuzenfiguur zo levenskrachtig uit de ondergegane voorvaderlijke geloofsvormen is kunnen ontstaan. De Germaanse mytologie had een zodanige wanordelijke verwarring door-gemaakt, dat men zich goed- of kwaadschiks aan de overgeleverde fantastische voorstellingen omtrent zijn antropologische structuur, macht en werksfeer heeft moeten houden.

De Deense monnik en sagenvorser Saxo Grammaticus, die in de 12e eeuw een nog echte mytologische traditie gekend heeft en oud-Noorse wildromantische gedichten en sagen van zijn volk in het Latijn overschreef, was eveneens de mening toegedaan dat vroeger in Denemarken reuzen geleefd hebben, waarvan de geweldige grafheuvels getuigen. Volgens zijn redenering was het niet aan te nemen dat gewone mensenkrachten zulke enorme steenmassa's omhoog hadden gekregen en gestapeld.

Het is hier inderdaad zeer interessant te bemerken hoe mytologische en antropo-archeologische gissingen het geloofwaardig bestaan van een baarlijk mensenras in de volksverbeelding hebben aangevuld. Hoever de fantasie ging, blijkt vooral uit de gepopulariseerde theorieën over gefossiliseerde overblijfselen van een uitgestorven menselijk wezen met een reusachtige lichaamslengte.

De eerbiedige vrees die men in Engeland koesterde voor de huiveringwekkende skeletresten van de zogenaamde "Little John", die in 1170 werden ontdekt, heeft eeuwenlang een geheel eigen plaats in de volksverhalen ingenomen. Als merkwaardige biezonderheid is inderdaad te vermelden dat de Gentse kunstschilder Lucas de Heere, die tussen 1554-1569 de Engelse contreien in alle richtingen doorkruiste, er de naar schatting ongeveer XIII voet lange "Little John" ("Cleynen Jan") van naderbij heeft mogen bewonderen...

Onervaren op gebied van antropologische en voorgeschiedkundige problemen geraakte de kunstenaar, blijkens zijn ooggetuigenverslag, vrij spoedig onder de verbeeldingskracht der toenmalige geleerde betweters. In zijn "Corte Beschryvinge van Engeland, Scotland ende Ierland" leren wij hem kennen als een hartstochtelijk liefhebber van "heidense antiquiteiten".

De "gians" hebben dus in Engeland vóór de 12de eeuw reeds de generaties beziggehouden. Het meest frappante bewijs vinden wij in de "Matthaeus Westmonasteriensis" (1170): "Osa cujusdam gigantis in Anglia decta sunt, cuius corpis longitudo L pedum erat." Lucas de Heere hechte een biezondere waarde aan deze oorkonde, bron voor de geschiedenis van een geenszins denkbeeldig reuzenvolk... "Men heeft voortyts In Schotland ruesen ghevonden. Want In een kercke tot Pette in Murry landt wordt bewaert ende ghesien het ghebeente van eenen grooten reuse, ghnaemt Cleynen Jan. De welcke was XIIIJ voeten hooghe."

Er waren trouwens nog meer voorbeelden aan te wijzen. Ook te Londen waren

overblijfselen van reuzen te zien : ” in Aldermans bury ende in S. Laurens kercke, hanghen oock Reusen beenders die seldsaem groot zyn : ghelyck ick oock een by my hebbe dat seer groot is. ” Dank zij zijn leerling Karel van Mander weet men dat Lucas de Heere trots was op dit ” ruesebeen ” dat hij in zijn rariteitskabinet liet bewonderen. Als Vlaming mag hij aanspraak maken op de eer een bijzondere belangstelling te hebben besteed aan de indrukwekkende oerarchitektonische schepping Stonehenge (Salisbury). Wonder genoeg was hij meer gefascineerd door de bovennatuurlijk te noemen prestatie van tovenaer Merlyn dan door de aldaar ter plaatse opgegraven beenderen van reuzen... Zo noteert hij : ” Men vindt hier omtrent veel cleyne heuvelkins oft berghelekins, waer men somtyts vindt ruesen beenen (daer of ick een hebbe waer uut men lichtelik spueren kan dat den Reuse XII voete hooghe was gheweest lycker ooc te Londe ende elders zyn die grooter syn... ”.

Het is inderdaad bevreemdend, dat de kunstenaar het oprichten van Stonehenge — de meest indrukwekkende concentrisch gegroepede steenzetting van het Oude Europa — niet toeschrijft aan een of ander reuzengeslacht maar wel dank zij de ” behendicheyt ” van de raadselachtige Merlin (Marlin). Twijfel hieromtrent was voor De Heere onmogelijk. Eerder mag men veronderstellen dat hij beïnvloed werd door oude kronieken en bevriende Anglo-Ierse geleerden. Deze blokvormig behouwen stenen, elk van 24 ton, waren van uit Ierland naar de ” S. Ambrosius Berch ” overgebracht om er als monument ter ” eeuwige ghedynckenisse ” het uitmoorden van ” Britse edele ” in dienst van ” Conyngh Vortigerno ” te commoreren. Doch — en dit is het merkwaardige — dat de Heere nadruk legt op de zinnebeeldige betekenis van de uit ” dry racken ” uitgevoerde steenzetting ” Zoo Jcse ter plaetse uutgheteect hebbe ”, maar het vraagstuk omtrent de technische vervoermiddelen van deze tonzware steenblokken niet eens ter sprake heeft gebracht.

Geen mens in de Britse Eilanden was er in verste verte van bewust, dat deze overweldigende cromlech-vormige zonetempel in het vlakke Salisbury Plain, cultuurhistorisch tot de bronstijdse beschaving (ca. 1600 v. Chr.) terugreikt. Hoe de megalietenbouwers het klaar gespeeld hebben, met oereenvoudige middelen zulk tilton-gevaarte te richten, blijft voor onze moderne technici nog steeds een raadsel.

Het bovenstaande toont aan, hoe de in 1568 naar Engeland verbannen schilder en dichter De Heere zich aldaar voor het eerst over het werkelijk bestaan van gefossileerde gigantenresten heeft laten overtuigen. Willen wij een typisch voorbeeld om dit te bewijzen, dan volstaat het zeer terloops te herinneren aan de vrouwelijke reus die te Gent omstreeks 1531 stierf en in het Gravensteen onder een enorme zerk begraven ligt... Hoe of in welk verband deze opzienbarende dame in de volksverbeelding terecht gekomen is, blijft een moeilijk te beantwoorden vraag. Zeker was dit infantiel verhaal ten tijde van De Heere in het Gentse niet populair. Bijgevolg openbaarde het ” ruesebeen ” in zijn verzameling van rariteiten op zichzelf iets opmerkelijk ongewoons. Wel vreemd lijkt het in ieder geval dat Carel van Mander helemaal geen belangstelling koesterde voor dit indrukwekkend menselijk beenderenfragment uit Stonehenge waarop zijn leermeester nochtans zo trots was... Er waren dus sceptici.

Het in zekere mate geloofwaardig geformuleerd bestaan van ” monstrueuze menschepsels ” in aloude tijden vinden wij terloops vermeld in ” Den Spiegel

der Nederlandsche Audheyt", uitgegeven te Gent in 1566 door Marcus van Vaernewyck. Heeft de befaamde geschiedschrijver zich hier laten inspireren door zogenaamde "bestiarissen" uit de Xe tot XIIIe eeuw? Mogelijk zullen wij het nimmer te weten komen.

Wij zien hier wel uit, dat onze wijd vermaarde Boergondisch-Nederlandse ommegangcultuur geenszins aanleiding gegeven heeft tot uitgangspunt voor het verzinnen van verhalen over een werkelijk uitgestorven reuzenvolk. Zulke wonderbaarlijke voorstellingen zijn als het ware ontwikkeld onder invloed van allerhande theorieën over "heidense Antiquiteiten" die zeer lang hebben doorgewerkt. Particuliere "curiositeiten-kabinetten" schijnen vooral in de 16-17e eeuw in de mode geweest te zijn. Die periode stond in het teken van het pseudo-wetenschappelijk doordringen in de duistere problemen van oudheidkundige verschijnselen, een prikkelende en groeiende belangstelling van geleerde liefhebbers voor alles wat als materiële nalatenschap opmerkelijk raadselachtig bleek te zijn.

Ook in de Oostelijke Provinciën van Noord-Nederland werden pogingen verricht om het probleem van de hunnebedbouwsels op te lossen. Hoewel er reeds in de 17e eeuw omwegen zijn gevolgd, mag gezegd worden, dat Dr. J. Picardt in 1660 deze koepelvormige megaliten als het werk van reuzen beschouwde. Zoals blijkt in zijn "Korte beschrijvinge van eenige vergeten en verborgen Antiquiteiten" waren dit "mensen van grouwelijke statuer, groote krachten, en beestelycke wreetheyt, die noch God noch mensen gevrees hebben...", kortom "brutale, wreede, onkuysche en heylooze mensen..." Die holle "Berchjes" waren in latere tijden woonplaatsen van de "Witte Wyven"...

Precies een eeuw na het verschijnen van Picardts "Korte beschrijvinge" maakte Meester van Lier in zijn "Oudheidkundige Brieven" van 1760, korte metten met de afgesleten onderstellingen omtrent de "Reuzen-Sepultuyren", "Witte Wyven" en allerhande lugubere hekserijgeschiedenissen...

* * *

De grens tussen de reusfiguur die een geheel eigen plaats inneemt in de myt'sche wereld, als hunnebedbouwer, in de sprookjesliteratuur of in onze illustere ommegangen, zweeft nog steeds in een nevelig verleden.

Verzwakte het oeroude vertrouwen in de traditioneel doorgegeven mytologische godheden na de kerstening steeds gevoeliger, wat men niet kon ombrengen was de diep ingewortelde belangstelling voor de reus die lemen mensen kon maken van negen mijlen hoog en onder de arm drie mijlen breed. In een opmerkenswaardige passage stelt Tacitus in zijn Germania Wodan voor met "zevenmijllaarzen". Maar ook de sluwe Reus Loki beschikte over "zevenmijllaarzen" waarmede hij door de lucht en over zee kon gaan.

Men kan er zich niet over verwonderen dat de "schrickelycken ende onvervaerden reus" zichzelf heeft overleefd in talloze gefantaseerde en humoristisch bedoelde verhaalvarianten. Wij doen echter maar enkele grepen uit datgene, wat enig licht laat doorschemeren in de verwarde bezinksels van voorkristelijke myten en sagen.

En hier komen wij in de sfeer die wij in het begin van deze bijdrage hebben willen schetsen.

Reeds in het Snorr-Edda worden de contouren van de Germaanse godenwereld opvallend vervaagd. Als merkwaardige bijzonderheid is het verhaal waarin Olaf, koning der Ynglingen-dynastie, als rechtstreekse afstammeling van de vruchtbaarheidsgod Ynvir-Freyr wordt voorgesteld.

Natuurlijk mag men de eigen verbeeldingskracht van de middeleeuwse historicus Snorri Sturlason niet uit het oog verliezen. Belangrijk echter is hier in elk opzicht het parallel verband tussen godheid-mens. Wij mogen aannemen dat vroegmiddeleeuwse literaire bronnen het mytologisch-religieus voorstellingsvermogen reeds aanzienlijk hadden vervormd. Men krijgt de indruk dat de van nature romantisch getinte volksfantasie eeuwen lang blijven putten is uit de veelkleurige antropomorfe sagen. De reus bleef een realiteit tussen natuur en geest. Maar hij heeft geen verbinding meer met de archeologisch bekende reuzenfiguratie. Zijn imaginaatief gevormde menselijke gestalte zien we voor het eerst afgebeeld op een rotstekening te Lökenberg (Bohuslan) die uit de Bronstijd dateert. Twee reuzensilhouetten zijn omringd door plechtig hand in hand dansende lieden. Staan wij hier voor het prototype van onze glorieuze reuzegom? Maakten deze beide figuren deel uit van een ceremoniële handeling, een in het godsdienstig leven van onze voorouders feestelijk voorgesteld vruchtbaarheidsrite? Wij menen het te mogen veronderstellen; afdoende bewijzen kunnen wij echter niet. Maar de karakteristieken van het kunstmatig vervaardigd reuzenpaar zijn in ieder geval treffend.

Door welke psychologische oorzaken de overgang van vruchtbaarheidsgod tot plastische poppenreus plaats gevonden heeft, is vanzelfsprekend niet te achterhalen. Het raadsel omtrent het uitbeelden van de reus als menselijke figuur blijft dan ook simpel en primitief. Niemand wist precies hoe hem voor te stellen noch nadruk te leggen op de kenmerkende attributen van zijn mytologische eigenschappen. Er waren winter- en zomerreuzen; ook boze, sluwe en gemoedelijke karakters. Wij behoeven er niet over uit te weiden, want ieder kent de grappige, humoristische en wonderlijk ernstige vertelsels over hun avonturenreeksen en niet te bedaren strijd lust.

Hij die zou menen dat de "tweelingsreus" op de rotstekening van Lökenberg zonder belang is, vergist zich. Waren zij ontleend aan een bepaalde godenfiguur? Wij weten het niet. Misschien ging die voorliefde terug op een vruchtbaarheidssymbool, dat ieder als zodanig erkende. Reuzen zoals bijvoorbeeld Njord en Freyr worden in de Noorse mytologie respectievelijk voorgesteld als "hemelgod" en "godin der aarde". Men zocht langs lijnen van het toenmalig denken godenfiguren binnen de contouren van de menselijk gedaantevorm uit te beelden. De mens leefde dicht bij de natuur en zijn verbeelding ging steeds vergezeld met de hem omringende kosmische verschijnselen. De godsdienst van de Frank was een natuurgodsdienst. Er waren winter- en lentefeesten in zwang, riten op verschillende tijden van de jaarring, gewijde offeren veldgangen, vuur- en lichtceremoniën. Dit waren uitingen die ons het bewijs leveren van de diep ingewortelde gebondenheid van de mens aan de eeuwige noden en samenhang der dingen.

Is het raadsel betreffende de wordingsgeschiedenis van de plastisch uitgebeelde reuzenromp lang niet opgehelderd, doch nu is het merkwaardige, dat er geen volkskundige gegevens voorhanden zijn, die het zelfs aannemelijk zouden maken dat de met linnen overtrokken "mannequins" van wilgentenen eerst in de 15e eeuw hun populariteit aan een soort modegril te danken hebben. Misschien mogen we zelf zeggen, dat de biezenpop van oudsher in de eindeloze worsteling van de mens tegen de natuurovermachten steeds een goede gezelschap, een schutspatroom, met zegenbrengende krachten is geweest.

Het spreekt dan ook vanzelf, dat ritmisch dansende en koddig getooide titanengedaanten, mannelijke zowel als vrouwelijke, eeuwen tevoren opgenomen geweest zijn in de traditie der volkse feestelijkheden. Ook in de veredelde ommegangen en geestelijk-ingetogen processies duikt nog steeds zijn heidens karakter op onder het mom van een of ander verchristelijkte legendarische bijbelfiguur. Stijfhalzig en trots doet hij zich dragen of omvoeren en aanschouwen als een werkelijk onontbeerlijk personage.

Als geheel genomen wekken de schakels in de traditionele volkse gebruiken de gedachte, dat de psychologische contrasten die het typisch uiterlijk van de reuzenfiguur karakteriseren, voortgevloeid zijn uit plaatselijke begripsvormen die min of meer gebaseerd waren op kwijnende natuurmytologische geloofsvoorstellingen. Naar volks-eigen zin verkreeg hij de typische karaktertrekken die zijn temperamentsgevoel en standverschillen moesten onderscheiden.

Het wordt ons duidelijk, dat de ommegangreus zich in verschillende contreien aan bepaalde voorschriften diende te onderwerpen. Naargelang de traditieverhalen uiteenliepen, werd gezocht naar middelen om hem angst boezemend, uitdagend ofwel tintelend van levenslust uit te beelden, iets waaraan de toeschouwers maar al te veel behoefte hadden. Stelde men hem als legendarisch stichter van een stad of een dorp voor, dan droeg hij het wapenschild als teken van zijn ridderlijke waardigheid.

* * *

De oerbetekenis van de mytisch-sprookjesachtige reuzenfiguur wordt schematisch begrijpbaar als we ons willen verplaatsen in de gedachtenwereld van de mens tijdens de Germaanse bronsperiode (1600-1400 v. Chr.). Wij noemden tot nu toe maar terloops een typisch voorbeeld van de gegraveerde rotstekeningen en schilderijen in Noord-Europa. Kulturhistorisch zijn deze merkwaardige mytische voorstellingen van ongemeen belang. Processies, lente- en opstandfeesten die erop voorkomen, geven een indruk van de gemeenschappelijke religieuze handelingen die zich bij de voorjaarsomgangen over de velden voltrokken. Zij werpen een verrassend licht op de geesteshouding, levenswijze, gevoel en wil van de mens in dat verre verleden.

Bovennatuurlijke wezens hadden de bestaansmogelijkheden van de bevolking gedurende de wisseling der jaargetijden in handen. De wereld der goden was al zeer ontwikkeld. Demonen speelden een grote rol. Men leefde tijdens de megalitische kultuurperiode van de akkerbouw. Hier evolueerde het mytische denken zich tot de symbolische uitbeelding van de "Strijd tussen Winter en Zomer". Het is dus niet verwonderlijk, dat het in de herfst verdwijnen en in de lente herboren worden van

de vruchtbaarheid in de denkwijze van de mens symbolisch onderlijnd werd. Nergens dan in het inhalen van de reuzenpop waarin een man verborgen zat, is de relatie mens-natuur op een zo tastbare wijze uitgebeeld. Hiertoe behoort de Ridder-Reus, die na een lange afwezigheid weer in zijn heem teruggekeerd is, na in het duister en barkoud mysterieuze land de blonde jonkvrouw uit de gevangenschap van de winterreus bevrijd te hebben, haar nu in feestelijken stoet naar de "moederlijke aarde" terugvoert. Wij zien dat het de "Lente" is, die hier plechtig ingehaald wordt.

Wij kunnen ons geen levendiger voorstelling maken van het oeroud mytisch motief waarin het huwelijk van hemel en aarde zich door het wekken van de stralen der jeugdige zon voltrekt. Eeuwen en geslachten lang heeft de Ridder-Reus in de voorjaarsomgangingen en andere volksfeesten, steeds trouw zijn betekenisvolle opdracht in de wonderbaarheid van het mytisch-heilig huwelijk vervuld.

Eens was Vlaanderen het paradijsnest van de Westeuropese giganten. Geleidelijk is er de legendarische functie van onze reuzegom verdoezeld en geschiedenis geworden. In een wirwar van volksvertelsels leeft hij nog voort als een vervaarlijk wezen. Zijn ridderlijke reputatie is gedegradeerd tot die van een mensenetende, domme en satirische verschijning.

In de laatste decennia is de familie van het drollige reuzenvolk in onze gewesten aangegroeid. Volkskundig beschouwd betekent deze opleving een kunstmatig streven naar populariteit die met de traditie van het rasechte geslacht der stoere reuzenpoppen geen enkel verband meer heeft. Deze generatie is slechts aanvaard als een welkome aanleiding voor het organiseren van lokale volksfeesten. Er wordt hier niet louter traditioneel gehandeld. Stoere mannelijke en vrouwelijke kermisreuzen gaan nu vergezeld van een grotesk opgetuigd kinderfiguur. Hun potsierlijke kleding en malle danspassen volstaan om de toeschouwers te amuseren. Er zijn adellijk getinte giganten; "mannequins" die zich populair aanstellen door hun onhandige houdingen en naïeve gebaren; ook lachlust opwekkende kerels met sluwe, vroom-schijn-heilige en oubollige trones... Deze tot nieuw leven gewekte pseudo-antropomorfe gestalten vormen slechts een afschaduw van wat hun illustere voorzaten eens in de schilderachtige volkse optochten en aristokratische ommegangen te vertegenwoordigen hadden.

Uit dit vluchtig retrospectief blijkt reeds overtuigend dat de geschiedenis van de roemruchtige reus veel ouder is dan men tracht te suggereren. Het ligt echter geenszins in ons vermogen een psychologisch beeld te schetsen van de langzaam vervaagde evolutie die hij in de volksverbeelding heeft ondergaan. Tot de verbasterde praemiddeleeuwse survivals uit de kring der mytische motieven die rechtstreeks verbonden waren met de vruchtbaarheid der velden, behoren de onheil afwerende poppengestalten zoals bijvoorbeeld de "gerstman", de "haverman", de "roggeman", hetzij als "oogst-" of "korengest", gekleed met broek, jas en hoed.

* * *

Wij hebben in dit korte bestek alleen getracht om in grote trekken de aandacht te vestigen op het figuur van de Reus in de mythologie, als hunebedbouwer en hoofdsymbool in de feestelijke ommegangen.

- Heere, Lucas De* : Beschryving der Britsche Eilanden. 1573. " Corte beschryvinghe van D'engheland-sche geschiedenissen vergadert met de beste chronycschryvers ". Met verwijzigingen naar middel-eeuwse historici en hagiografen : *Saxo Grammaticus* (Danorum regium heroumque historiae).
- Picardt, Johan* : Korte Bescryving van eenige vergetene en verborgen Antiquiteiten, Amsterdam, 1660.
- Lier, Joannes van* : Oudheidkundige Brieven, 's Gravenhage, 1760.
- Brunsting, H.* : Het Grafheuvelonderzoek, Meppel, 1947.
- Jirgen, Hans* : Einfuhrung in die Vorgeschichte. München, z.d.
- Kühn, Herbert* : Der Aufstieg der Menschheit, Frankfurt a/M., z.d.
- Laan, K. Ter* : Folkloristisch Woordenboek, 's Gravenhage, 1949.
- Leeuw, G. van der* : De religie van den voorhistorischen mens. Meppel, 1947.
- Vries, J. De* : De Goden der Germanen, Brussel, 1943.
- Laport, George* : Le Folklore de Wallonie, 1939.
- Laport, George* : Monuments mégalithiques et pierres à légende en Wallonie, z.d.
- Schultz Wolfs* : Altgermanische Kultur in Wort und Bild. 1933.
- Ublingren, O.* Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden, Frankfurt a/M., 1934
- Schneider, H.* : Englische Heldensage, 1934.
- Middeleeuwse auteurs : *Saxo Grammaticus* : Deense sagen (Uit het Latijn vertaald).
Snorri Sturluson : Edda (Prozawerk; verzameling van goden- en heldenliederen der oude Scandinaviërs), begin 13e eeuw.

Cl. TREFOIS

LITERATUUR.

In deze literatuurlijst zijn slechts die werken genoemd, die van direkt belang zijn voor ons onderwerp.

Het wekt misschien verwondering op dat de bijdragen van vooraanstaande volkskundigen : wijlen Meester J. Vermeulen, R. Meurant, Lic. M. Daem, Dr. C. De Baere e.a., in dit complex van mytische problemen, buiten beschouwing gelaten zijn.

Wij durven gerust de kritiek aan hen overlaten die door hun onderzoekingen de wegen openen voor het wetenschappelijk uitdiepen van de geestelijke en psychische erfenis welke de mens zich in een continuïteit van vele eeuwen heeft gevormd, omvormd en verbrokkeld.

Laat men niet vergeten, dat de volkskunde de prae-middeleeuwse kultuurhistorische perioden niet kan missen, zowel het voorbije als het tegenwoordige in zich moet bevatten.

Het is te verwachten, dat de samenhang der volkskunde van het heden en verleden zich nog verder in die richting zal ontwikkelen, evenzeer in onze strekeigen als in de aangrenzende gebieden.

In 1830 bolderde te Gent de eerste «voiture zonder paarden»

Het is een voorrecht te mogen spreken over Ludovicus Franciscus Roeges, de man die in 1830 en 1839 door opzienbarende uitvindingen zijn stadsgenoten in beroering heeft gebracht. De herinnering aan zijn prestaties dreigt aan de vergetelheid te worden prijs gegeven. Het weinige dat wij over zijn uitvindingen weten

Het huis Roeges aan de Leic, gezien van het Groot Kanonplein.

is de moeite van het vermelden wel waard.

De familietraditie wil dat "Paatje" Roeges zeer begaafd was in het vervaardigen en herstellen van klavierinstrumenten. Nauwelijks had de Parijzenaar Ehrard in 1825 zijn pianoklaviatuur verwezenlijkt of Roeges was er vlug bij om het pedaalwerk technisch te verbeteren, toon en speelaard gevoeliger te verfijnen en meer volmaakte klankkleuren te realiseren.

De muzikaal aangelegde Roeges was de eerste die omstreeks 1828 de piano te Gent in de handel bracht. Eenmaal geïntroduceerd, verbreidde dit nieuw instrument zich onder de gegoede burgerij, al dan niet geleid door een zekere mode. De tijd van het verouderd geworden clavecytherium raakte stilaan voorbij.

Roeges was dus de eerste "facteur de pianos". Het bleek dat hij ook als "accordeur" ofte "bijstemmer" een wijd bekende deskundige is geweest. De boven een klankbodem aan draaischroeven opgespannen snaren werden door aanslag van vilthamertjes aan het trillen gebracht. Om het ontspannen snarenwerk opnieuw verstembaar te maken moest men over een buitengewoon gehoororgaan beschikken.

Doch niet alleen als vakkundig bouwer en hersteller van klavierinstrumenten dient men Roeges voor te stellen. Merkwaardig is vooral te vermelden dat hij ongewoon veel belangstelling toonde voor de mechanica. De scheepsbouw bracht een grondige omwenteling in die tijd op gebied van de vaarttechniek. Ook de dilligence-ondernemers beraamden verhoging van snelheidsmiddelen tegen de tergende langzaamheid van het reizen in een "facheuse et cruelle voiture".

Dat Roeges geheel op het onverwachts de straten van zijn stad doorkruiste met een zelfgemaakte "voiture zonder paarden", vinden wij in de "Gazet van Gent" gedateerd 20 juni 1830. Helaas, bij gebrek aan details en grafische bronnen worden wij omtrent de techniek van dit voertuig niet bepaald ingelicht. Zullen wij ooit met precieze zekerheid kunnen uitvoersn hoe deze wonderbare "voiture" er eigenlijk uitgezien heeft of geconstrueerd was?

Slechts door stukjes en beetjes bijeengebrachte mondelinge gegevens zijn we te weten gekomen dat deze vierwielige familiewagen drie volwassen personen over de hobbelige straten kon vervoeren met een gemiddelde snelheid van ongeveer tien kilometer per uur. Uit de verstrekte gegevens van Domien Roeges, zoon van "Paatje", eveneens "facteur de pianos" (hij stierf te Gent in 1913), kan men de conclusie trekken dat dit vernuftig uitgedacht mechanisme gemakkelijk te hanteren was. Het technisch verband tussen de onderdelen zoals stuur, wiel-, draag- en drijfassen werd aangezien als een overwinning op de rolweerstand.

Vijf jaar na de aanleg van het spoorbaanvak Brussel-Mechelen komt Roeges

opnieuw ter sprake in de "Gazet van Gent" van 4 mei 1839. Toen was hij begonnen proefritten uit te voeren met een door paarden mechanisch voortbewogen railwagen die de trekkracht van een lokomotief evenaarde, voor die tijd een kenmerkende uitvinding.

Daarna vernemen wij niets meer over de activiteiten van Roeges. Werden zijn pogingen in de war gestuurd, of heeft hij zijn vindingrijke werkzaamheden moeten staken wegens gebrek aan geldmiddelen? Waarschijnlijk heeft de verdere ontwikkeling van het spoorwegverkeer hem de overbodigheid van zijn plannen doen inzien.

Het was alleszins een schone wensdroom geweest. Hoe het ook zij, met de uitvindingen van Roeges werd de begintijd van het zelfrijdend voertuig ingeluid. Die ontwikkelingsgeschiedenis is boeiend, onverschillig welke prestatie men ook uitkiest. Daar zijn o.a. in 1860 de pogingen van Rickett en Scribbs om zich snel te kunnen verplaatsen met een door stoom gedreven driewielige wagen. Voor het eerst heeft J. Lenoir gebruik gemaakt om door middel van verdunde lucht of gasverbranding een type van motor in beweging te houden en de afstand Parijs-Jointville-Parijs af te leggen tegen een snelheid van zes kilometer per uur.

Het is al spoedig duidelijk dat onverpoosd gezocht werd naar iets beters, langs lijnen van geleidelijkheid, waarop wij niet nader zullen ingaan. We moeten echter wachten tot omstreeks 1898 toen Benz erin slaagde benzol te gebruiken als energiebron voor zijn oorverdovend geruchtmakende en langzaam bewegende motorwagen.

"Paatje" Roeges woonde op de Kraanlei in het deftige huis uit de 18e eeuw met rondbogige gevelbeëindiging dat zich vlak bij het oud-modisch Zuivelbrugje in de Leie weerspiegelt. Jarenlang heeft de ruime zolderverdieping tot bergplaats gediend van de wonderbare "voiture". Hier hebben zijn kinderen met het toestel duizenden cirkels gedraaid over de trillende plankenbevoering. Meermalen verzochten geërgerde burens een einde te doen stellen aan dit rollend orkaan. En wat er verder met die "voiture" is geschied, weet niemand te vertellen.

Het is een feit dat Roeges in meer dan één opzicht een merkwaardige figuur was. Dank zij zijn warme belangstelling voor het automatisch aangedreven vervoerapparaat slaagde hij er, als voorloper, in de stoot te geven vóór latere pioniers de automobielen te maken tot wat hij nu is.

Nu kunnen wij daarover natuurlijk al naar onze gemoedsgesteldheid glimlachen. Maar toen de "Automobilclub der Vlaanderen" in 1924 zijn vijftienvijftigjarig bestaan vierde, publiceerde A. vander Haegen te dier gelegenheid in de "Revue Huard" (Nr. 8, 1924) een historisch overzicht van de evolutie welke de automobielen, alvorens populair te worden, in het Gentse heeft doorgemaakt. In dit "Coup d'oeil rétrospectif" wordt Lodovicus Roeges wezenlijk beschouwd als zijnde de pionier en uitvinder van het "voertuig zonder paarden".

Het weinige dat wij over hem weten rechtvaardigt om zijn naam aan de vergetelheid te onttrekken. Dank aan zijn vindingrijkheid werd het avontuur van de automatisering der wegvoertuigen ingeluid.

CL. TREFOIS.

DRIE KONINGEN

Braderij en Reuzen in Sint-Niklaas

In de periode vóór 1940 vlotte het niet al te best in de klein- en groothandel van vele gemeenten. Juist daarom besloten enkele handelaars woonachtig in de Driekoningenstraat te Sint-Niklaas een "braderij" in te richten, om de zaken enigszins nieuw leven in te blazen en tegelijk om ontspanning en vermaak aan de wijk te verschaffen. De oorlogsjaren remden gauw elke aktiviteit en legden elke bedrijvigheid stil. In 1945 staken handelaars en nijveraars opnieuw van wal, terwijl ze het grote voordeel hadden, dat ze verscheidene takken van handel in handen hadden : erevoorzitter Alex Lavergne, fabrikant van koerstruien; voorzitter Alfons Mertens, stoffenhandelaar; sekretaris-penningmeester Leon Coppens, herbergier; ondervoorzitter Jozef Vermeulen, fietsenhandelaar, drie kommissarissen Norbert Van Soye, slager; Oscar Van Vlierberghe, behanger; Alfons Christiaens, winkelier.

Op dat tijdstip was de Driekoningenstraat ongeveer achthonderd meter lang en telde vijfenzestig winkels en tweeëndertig herbergen, zodat men zeker van een drukke handelstraat kan gewagen. De braderij duurde drie dagen en begon op de derde zaterdag van augustus. Ze oogstte vanaf het begin een verdiende bijval en het ligt dan ook voor de hand, dat bij de openstelling alle leden van het stadsbestuur op post waren om zich te tonen en om deel te nemen aan de feestelijke receptie. De braderij is uitgegroeid tot een mooie traditie.

Een daadvaardig bestuur moet zorgen, dat er zoveel mogelijk nieuw leven in de brouwerij schiet en het besliste in 1947 drie reuzen te laten maken, die in aansluiting met de straatnaam de naam van de Drie Koningen zouden krijgen : Kaspar, Melchior en Balthazar. Frans De Bondt van Temse leverde ze. Als afmetingen stippen we aan : twee meter zestig cm hoogte, zonder kop, een meter vijftien cm schouderbreedte. De kartonnen koppen waren een halve meter hoog. Vanaf hun geboortjaar namen de reuzen deel aan alle feestelijkheden in de straat, zodat ze regelmatig zorgden voor pret en verzet.

Een vereniging moet zoveel mogelijk ontspanning en vermaak brengen, maar voor de goede gang van zaken is een gezonde verhouding van inkomsten en uitgaven gewenst. De organisatie van de braderij liep mank op dit terrein, want de kas zat met een deficit van dertigduizend frank. In 1948 nam het bestuur Omer Pauwels, een Gentenaar en deskundige voor verzekeringsaangelegenheden, die zich in de straat gevestigd had, op als sekretaris-penningmeester. Sommige vraagstukken jagen bepaalde personen geen schrik aan. Omer Pauwels werd de reddende engel voor mensen en reuzen. De schulden verzwonden en op de duur van vier maand verstond hij de kunst om het deficit om te toveren in een boni van veertigduizend frank.

Daadvaardige lieden smeden bestendig plannen. In de algemene vergadering van september 1948 kwam de maatschappij : "De Driekoningsvrienden" tot stand. De reuzen moesten meer luister en waarde krijgen. De nieuwe groep omlijnde als zijn opdracht volgende doelstellingen :

1. Samenstellen van een verklede groep, om de drie dagen van de braderij op te luisteren en aldus één mooi en aantrekkelijk geheel te vormen.
2. Bijwonen van alle manifestaties, waarvoor het bestuur van de stad de groep zou nodig hebben, b.v. Bloemenstoet, Bevrijdingsfeest, Ballonwedstrijd, enz.
3. Rondgaan in de stad eens per jaar met bussen ten voordele van minderbedeelden, bejaarden, wezen, sociale en liefdadige werken.

Reuzen en verklede groep uit de Driekoningenstraat te Sint-Niklaas.

De drie reuzen krijgen in de vorm van een verklede groep meer waarde en allure, maar ook het programma van de braderij krijgt langs De Driekoningenvrienden een bredere betekenis : deze stellen zich in dienst van de stad en van inrichtingen met liefdadig en onbaatzuchtig karakter. De verruiming van zienswijze slaat dadelijk in bij de aanwezigen in de vergadering. Vierenvijftig leden melden zich terstond aan en storten elk duizend vijfhonderd frank om de kosten van de kostuums te dekken. Het bestuur van de braderij en van de vrienden blijft hetzelfde, maar Omer Pauwels wordt algemene leider. Op dat ogenblik vermoeden ze geen lastige punten, maar na een kort onderzoek ontdekken ze welke punten vlug een oplossing vergen :

a. Nieuwe kledij voor de drie reuzen; b. Nieuwe koppen; c. Uitbeelding van een bepaald motief voor de verklede groep; d. Ontwerp van de klederen i.v.m. dit motief; e. Snijden, maken van deze kostuums; f. Keuze van de vlag. Aanduiding van een vaandrig, enz.

Voor de punten a. c. d. f. wendt het bestuur zich tot de Heer De Belie, tekenaar van beroep, destijds verbonden aan de Koninklijke Schouwburg te Antwerpen. Deze verstrekke als raad zoveel mogelijk in het kader en de stijl van de "Drie Koningen" te blijven, zoals de traditie hen getekend heeft. De Heer De Belie leverde een schets voor een groep bij elke reus. De leider Omer Pauwels spaarde tijd noch moeite om de groepen zo waardevol mogelijk te laten optreden en reisde naar Aalst om Louis Kelders, voorzitter van een befaamde kavalkadegroep, te raadplegen. Mevrouw Kelders verklaarde, dat haar echtgenoot voor zaken in de Beurs te Brussel vertoefde. Omer Pauwels dan naar de Beurs in de hoofdstad. In de zalen met honderden personen besefte hij, dat hij de man nog nooit had gezien en was verplicht hem langs de luidsprekers te laten roepen. Wat al toeren haalt een voorman niet uit om zijn maatschappij op de voorgrond te kunnen schuiven? Na een uur wordt het geduld van Omer Pauwels beloond en verschijnt de Aalstenaar die verrast en benieuwd luistert en de schetsen grondig nazag.

— *Bent u echt zinnens deze plannen ten uitvoer te brengen?* polste hij, bijna ongelovig.

— *Zeker. Wij hebben een heel komitee, mensen die met hun geldbeurs en hun handen en geest zullen bijspringen.*

Leider Omer Pauwels had nog nooit een mens zo verbluft en zo blij zien kijken.

— *Wel, reageerde de beursman, ik bied u een kontrakt aan voor het eerstvolgende karnaval in Aalst, in februari 1949.*

— *En ik aanvaard,* knikte Omer Pauwels, die het niet nodig oordeelde de toestemming van zijn bestuur te vragen.

Zo behandelden twee mannen voor één keer in het beursgebouw een aangelegenheid van ons volksleven, geestdriftig en eensgezind. De kogel was door de kerk. De Driekoningvrienden waren gestart. Met de schetsen en het kontrakt op zak snorde de voorzitter naar St.-Niklaas en belegde terstond een bestuursvergadering. Daar waren juist geteld vijf maanden voorzien om de plannen klaar te stomen. Alfons Mertens loste dadelijk het financieel vraagstuk op door het kapitaal voor te schieten. Nadien slechts stelden de inrichters vast, dat het hele werk het ronde bedrag van tweehonderd duizend frank kostte.

Elkeen in de straat die naald en draad kon hanteren, werd gemobiliseerd. Deze verzameling gaf het sein voor het maken der kostuums. De reuzen kregen nieuwe klederen. Een vlag werd vervaardigd. Al dat slameur en labeur geschiedde in het huis van de voorzitter dat op bepaalde ogenblikken geheel en al het uitzicht van een konfektie-atelier vertoonde, met alle mogelijke stoffen en alle soorten gezoom. De bundeling en uitvoering van het werk deed het aantal leden stijgen tot zeventachtig personen. Hoe meer een ploeg werkt, hoe meer leden ze aantrekt.

De nieuwe koppen van Kaspar, Melchior en Balthazar berokkenden onvoorziene moeilijkheden en verwickelingen. Eerst ging het bestuur te rade bij Cornelis Leonard uit de stad, die een mooie kop in klei maakte, aangepast aan de grootte van de reuzegestalten. Met man en macht werd geslaafd aan een afgietsel in plaaster, waarvoor ruim honderd kilogram vereist was. Een plaatselijke gieterij zou de koppen in aluminium gieten. Een eerste proef wees uit, dat de koppen veel te zwaar wogen

voor de dragers. Men besloot alleen de helft te gieten en het achterhoofd met netdraad op te maken. De drie koppen hadden ongeveer dezelfde gelaatstrekken, maar Cornelis Leonard schilderde ze zo, dat elke kop de bedoelde koning uitbeeldde, volgens ze elk de drie rassen van de mensheid en de drie werelddelen vertegenwoordigen, b.v. Kaspar als neger. Er kwamen vanzelfsprekend baarden, haren en kronen van pas. Voor de baard alleen volstond nauwelijks het haar van een volwassen schaap. Maken en naaien van de klederen schoot flink op, vermits alle naaisters uit de straat en zelfs uit naburige straten hun medewerking verleenden. Door bemiddeling van erevoorzitter Alex Lavergne kregen de mannen gebreide broeken in twee kleuren, met een andere kleur per been, of boven en onder de knie. Alfons Mertens stond in voor andere benodigdheden, zoals zwaarden, bijlen, vlaggestokken, enz. Weinige mensen die naar een of andere manifestatie schouwen, weten hoeveel werk er komt om de hoek zien om alles kant en klaar te krijgen. Om drie uur in de zondagochtend pas was de kledij voor de groep gans in orde en om zeven uur startten ze met twee autocars naar het karnaval van de Ajuinenstad. Ze hadden het slecht getroffen met het weder. De wind speelde parten en woei zo hard, dat ze met koorden de reuzen moesten vastleggen om ze niet te laten omslaan in de stoet. De koppen van vijftientwintig kilogram wogen veel te zwaar! Ze volgden niettemin het gehele parkoers en oogstten veel sukses. Ze ontvingen "De Grote Ereprijs van Aalst" en hadden die dag negen kontrakten op zak voor andere kavalkades en optochten in het land.

De reuzen waren in de ware zin van het woord "koningen". Andere reuzen beelden een of ander persoon uit, maar de reuzen van de Driekoningenstraat hadden onmiddellijk een ongewone allure en betekenis. Elkeen begreep terstond hun houding en uitrusting en waarde. Het ligt voor de hand, dat ze alom, zowel in binnen- als buitenland meer dan gewone bijval oogstten.

Gedeeltelijk verklede groep uit de Driekoningenstraat te Sint-Niklaas met deelnamevaandel van de zomerkavalkade van Kortrijk.

Elke groepering is gebonden aan mensen en aan menselijke normen. Daar bestaan hoogten en laagten, momenten van moeizaam bestaan en van vertwijfeld zoeken. Dat geschiedt ook in de Driekoningenstraat. Een pijnlijke verwikkeling bestond in een auto-ongeval van Omer Pauwels waardoor deze voorman schier een jaar werkonbekwaam was, en tot overmaat van ramp verhuisde hij naar Oudenaarde.

In Sint-Niklaas zelf troffen openbare werken de Driekoningenstraat, die gedurende een paar jaar niet normaal toegankelijk bleek. De braderij sneuvelde als slachtoffer. Sinds een paar jaar ging ze jammerlijk ten onder. En ook de reuzen daagden niet meer op. Ze waren geboren samen met de braderij meer dan een kwarteeuw geleden. Beleven ze een gelijke teleurgang? Dat staat nog niet vast. Want ze sluimeren enkel en alleen, naar wij en de bewoners van de Driekoningenstraat en omgeving hopen. Ze rusten in kasten en in kisten bij de familie Mertens-Van Duyse, waar ze om het zo uit te drukken op de wereld gekomen zijn. Wordt het een waarachtig sprookje van een waarlijk "herboren" worden? Waarom niet? Het hart van menig inwoner uit de Driekoningenstraat smacht en wacht ernaar. Een gunstige en wellicht onverwachte gelegenheid zal de Drie Koningen terug op de straat toveren⁽¹⁾.

Omer PAUWELS en Renaat VAN DER LINDEN

ZOEKEN EN ZANTEN

GENT. – Kapellekensviering op halfoogst in Brandstraat en buurstraten.

Alle jaren verschijnt in de toeristische en volkskundige kalender der kranten een berichtje over de kapellekensviering in de goede ouwe tijd. Bij het lezen van dít berichtje krijgt men de indruk dat de kapellekensviering in de buurt van de Brandstraat even intens gebleven is als voor een dertigtal jaren.

In de maand augustus 1972 zijn we persoonlijk op bezoek geweest in de Brandstraat, Wellinckstraat, Turrepoortsteeg, Luksemburgstraat en Koolsteeg om te zanten wat er van een oude, uiterlijke volksdevotie nog is overgebleven.

Opvallend is wel het feit, dat het centrale punt van de vroegere kapellekensviering in de Brandstraat was gelegen. Het is van daar uit dat de vroegere stoet optrok naar de verschillende Mariakapellekens in de buurt van de Hoog- en Burgstraat en terug belandde in de Brandstraat.

Tot en met 1960 werd de Mariaverering nog intens gevierd. De getuigenissen daarvan zijn nog merkbaar in de straat. In de gevel van een burgershuis in de Brandstraat nr. 26, bewoond door de hr. A. Van Ottendijk, kan men nog een goed bewaarde plaat bekijken die in 1854 door de geburen werd geschonken uit dankbaarheid voor O.-L.-Vrouw. Op de gekleurde plaat zien we in een gotische nis een biddend vrouwtje vóór een altaar ter ere van O.-L.-Vrouw. Onderaan bevindt zich een tekst die regelmatig door de bewoner van het huis herschilderd wordt en meteen dan een goede schildersbeurt geeft aan het mooie tafereeltje. De vierledige

---

(1) De Drie Koningen verschijnen niet voor de eerste maal in Sint-Niklaas, want ze waren reeds present in de ommegang van 1685: "Meerdere triomfwagens verschenen in de ommegang, nl. het *Stalleken van Bethlehem*, gevolgd door de *Drie Koningen*. Victor de MEYERE († 1938), *De Reuzekomgangen. Een nagelaten studie*. in *Ars Folklorica Belgica*. Antwerpen, 1949, 72.

tekst hebben we als volgt ontcijferd. " *In 't jaer 1325 is deze buert venwoest | geweest door de pest niemand overblij- | vende dan eene spaensche vrouw | door een bijzondere eerbied tot Maria |. Opgerigt door de gebuerte der brandstraet. 1854. I. Metsers |. Roelant |. Rottiers.*

Aan het huis daarnaast en daar rechtover aan nr. 26, is een grote vlag over de straat gespannen. De versiering van de geborduurde vlag is hetzelfde tafereel als de muurplaat met onderaan " *Dank van Maria. 1321.*" Vooraan in de Brandstraat, aan de gevel van de St.-Antoniuskring, hangt ook een grote kapel. Voor een vijftal jaren bestond de gewoonte onder deze kapel een altaar te plaatsen waarop het Mariabeeld van de kapel te pronken stond. 's Middags trok men van uit de Brandstraat in groep — zelfs éénmaal met een klein harmonium op een handkar — naar de kapellekens van de Koolsteeg, Luksemburgstraat, Turrepoortsteeg, Wellinckstraat en zo terug in de Brandstraat. 's Avonds werd dan gebeden en gezongen voor het Mariabeeld door de burens, de paterkens van St.-Franciscus, de zusterkens en de bejaarden die aan hun goede zorgen waren toevertrouwd. In 1970 heeft dit vrome gebruik opgehouden te bestaan; geen altaar meer, geen verering meer; enkel nog de Mariavlag over de straat en een paar bloemen aan de Mariakapel bleven nog bewaard.

Voor een tiental jaren hoorde bij de kapellekensviering de processie naar O.-L.-Vrouw-ter-Rieve in de St.-Pieterskerk. De eerste zondag na halfogst trok men in processie van uit de Brandstraat naar het St.-Pietersplein. Een vijftigtal personen, bestaande uit burens met een groep kinderen, paters en zusterkens trokken ter beevaart met twee pestkaarsen naar O.-L.-Vrouw-ter-Rieve waar een H. Mis

Processie op weg naar St.-Pieterskerk, komend van de hoek St.-Hubertusstraat-St.-Kwintensberg.

werd opgedragen. Van die pestkaarsen werd ons gezegd, dat ze alle jaren zwaarder en zwaarder moest wegen. Volgens de legende moest alle jaren minstens één gram

zwaarder wegen⁽¹⁾. De bekostiging van processie, kleding en kaarslicht geschiedde door de leden van het "Gildeken" en door een geldinzameling bij de bureu. Het "Gildeken" is een genootschap dat nog bestaat en nog jaarlijks de bedevaart organiseert naar O.-L.-Vrouw-ter-Rieve tijdens de novene in de parochie van St.-Pieters.

Sinds een tiental jaren wordt de novene gehouden vanaf de eerste zaterdag van oktober. De kaars wordt niet meer processiegewijs meegenomen naar de kerk. De twee kaarsen worden rechtstreeks door de fabrikant in de kerk van St.-Pieters afgeleverd.

Het offeren van de pestkaarsen geschiedt de zondag, tijdens de offerande van de hoogmis. De mis wordt opgedragen ter intenties van de bewoners van de Brandstraat. Ook andere gebuurten offeren dan een pestkaars. In 1973 stonden zo een zestal ver-

Het wijveken.

Foto genomen omstreeks 1955.

sierde pestkaarsen in het koor. Een belangrijk volkskundig element in de vroegere processie, en in zwang gebleven tot omstreeks 1955, was het opstappen van een oud vrouwken in de processie. Gewoonlijk was deze figurante één van de oudste pensionarissen van de Zusterkens. Het wijveken, zoals men haar noemde, was uitgedost met een zwarte japon, versierd met bleke bloemen; ze droeg een rijke gekleurde mantel over haar schouders en op haar hoofd stond een sajetten muts met twee binderkens toegeknoopt onder de kin⁽²⁾. Deze figuur had een bijzondere betekenis. Ze verbeeldde het Spaanse vrouwken uit de Brandstraat van de jaren 1300, die van de pest gespaard bleef, dank zij haar godsvrucht tot O.-L.-Vrouw. Verhaal en tekst staan op de plaat en op de vlag afgebeeld.

In de buurt van de Brandstraat vindt men nog goed onderhouden kapelletjes, n.l. in de Wellinckstraat en in de Turrepoortsteeg. In de Wellinckstraat is de kapel tamelijk groot en hangt ze aan de gevelmuur van een oud gebouwtje, dat nr. 1 draagt. Onder het beeld, op een soort banderol leest men de tekst: "*Gaat hier toch nooit voorbij / of denkt toch eens aan mij / en zeg op staande voet / Maria wees gegroet /*". In de Turrepoortsteeg hangt het kapelletje nog altijd boven een sierlijke boog die een zeer typisch uitzicht aan het straatje zonder einde bezorgt. In de buurt van de Burgstraat komen we in de Luksemburgstraat. Hier hangt een kleine kapel aan de achtermuur boven een poertje van de peperkoekfabriek Steyaert, vlak naast het huisnummer 6. Het is ons waarlijk opgevallen hoe vele mensen uit al deze buurten tot de ontdekking kwamen dat er sinds twee jaar geen kapellekensviering meer plaats vond. "t Is spijtig, menere!" zeggen ze, "t Was toch zo schone. Maar we peinzen toch dat de paterkens nog ne keer zullen terugkeren". We voelden hoe zeer oprecht die woorden werden uitgesproken, wellicht niet uit kristelijke over-

(1) Zegspersoon Mejuffer Moerman, Oude Houtlei 42 te Gent. We danken haar tevens voor de foto's ter illustratie van ons artikel.

(2) Zegspersoon Mejuffer Van Boeckxsel, Brandstraat 5.

tuiging maar uit eerbied voor een volkse traditie die voor de bewoners van de wijk een kleur- en klankrijke charme meebracht; een element dat nu eenmaal aan het verdwijnen is en wellicht nooit meer weerkeert in de buurten van de kapellekens.

Marcel Daem

ITALIE. — Heilige stuurt ontslagbrief. Milieubezoedeling & Cie.

De « afschaffing » van sommige heiligen heeft een felle beroering verwekt in het begin van mei 1969. Er was ook een en ander misverstand mede gemoeid, omdat de betrokken diensten van het Vaticaan te Rome een dertigtal heiligen van de algemene naar de plaatselijke kalender verschoven, o.a. Sint-Nikolaas van Tolentino, waaruit het gerucht ontstond, dat Sint-Niklaas van Bari, de kindervriend, afgeschaft was.⁽¹⁾

Thans beleven we een andere historie, aangezien een sint zijn ontslagbrief aan de Paus stuurt ! Sint-Franciskus van Assisië (1182-1226) stuurde zijn ontslagbrief als « Schutsheilige van Italië » langs de " Italiaanse Vereniging voor het Wereldnatuurfonds! " Maurits Broeckhove tekent in zijn studie over de vinkeniers⁽²⁾ de waarde van deze sint in ons levend volksleven. Franciskus is wijd en zijd bekend en gevierd als vriend en beschermer van de dieren en van de vogels. In zijn ontslagbrief moet de sint natuurlijk zijn houding rechtvaardigen. Hij schrijft er o.a. in, « dat er niet veel meer uit te richten valt in een land dat als enig doel heeft de natuur en de dieren te vernietigen. Hoe zou ik nog een volk beschermen dat op grote schaal vis vangt door middel van ontploffingen en gif? ». Het blijkt intussen, dat Italië in verhouding het grootste aantal jagers op de wereld telt en dat ze er jaarlijks meer dan honderd miljoen vogels zouden doden, o.a. zelfs vinken en distelvinken.

Op basis van deze toestand vraagt Franciskus dan een andere schutsheilige voor het land aan te stellen, na een aanroeping : « Mijn zuster de lucht, mijn broeder het water, van wie de rol herleid wordt tot vervoerder van afval, mijn vrienden, de bossen die men zonder mededogen verkavelt... Heilige Vader, verwijder me van de altaren en van de kalenders en benoem in mijn plaats als beschermheilige van Italië Sint-Hubertus, schutsheilige van de jagers, Sint-Joris, de draken-doder, of zelfs Sint-Paulus die de onderwaterjagers als patroon hebben verkozen ».⁽³⁾

Wie seint dusdanige gegevens in verband met milieubezoedeling en met spitsvondige reacties van de volksgeest?

Renaat v. d. Linden

(1) Renaat van der Linden, Ikonografie van Sint-Niklaas in Vlaanderen, 1972. xi.

(2) Maurits Broeckhove, De Vinkensport in Vlaanderen, Gent, 1969, pp. 89-92.

(3) Het Volk, dagblad, Gent, 7-8 okt. 1972.

Boekbespreking

Dr. Tj. W. R. de Haan, *Folklore der Lage Landen met bijdragen van Hil Bottema, S.J. Van Der Molen, B.W.E. Veurman, Wina Born, Dr. P.J. Meertens, R. van der Linden, A. Buter. Uitgeverij Elsevier Amsterdam-Brussel, 1972, 350 blz. Geïllustreerd. Prijs 265 F.*

Ter inleiding (blz. 7-11) verantwoordt Dr. de Haan het verschijnen van het boek als een antwoord op de vraag: "Is er nog folklore te bespeuren in onze industrie- en welvaartstaat?" Met enige pijn in het studieuze hart grijpt Dr. de Haan naar het woord "folklore"; een benaming die enigszins gebannen werd uit de discipline van de volkskunde. De auteur formuleert een persoonlijk bezwaar tegen de benaming "volkskunde" en wil de aanvankelijke betekenis van het woord "folklore" — de traditionele, anekdotische kennis van het volk — opnieuw ingang doen vinden.

Folklore der Lage Landen is een vervolg op het driedelige *Volkskunst der Lage Landen*, uitgegeven bij Elsevier in 1965. Het nieuwe boek beoogt een populair-wetenschappelijk werk te zijn. Een beknopt overzicht van de volkskundige musea in Nederland en België, met een opsomming van een paar tijdschriften en standaardwerken verwijst naar de studiebronnen die nuttig kunnen geraadpleegd worden voor diegenen die zich niet beperken tot grasduinen maar de studie systematisch beoefenen.

Het eerste hoofdstuk behandelt de kalenderfeesten van de jaren 1960 in Nederland "Van Nieuwjaar tot Oudejaarsavond" door *Hil Bottema* (blz. 13-63). De voornaamste gebruiken worden geciteerd met het doel de lezer als toeschouwer te betrekken bij het gebeuren. Nederland schijnt bij zijn traditionele kalenderfeesten wel behoudsgezinder te zijn dan Vlaanderen. Oud en jong blijven er nog bij betrokken. Totaal nieuwe aspecten komen niet aan bod.

In het hoofdstuk "Dans en Spel" door *S.J. van der Molen* (blz. 64-94) merkt de auteur op, dat er op het gebied van de volksdansen, Nederland nog maar weinig heeft onderzocht. Wel heeft de "Federatie van folkloristische Groepen in Nederland" een enquête ingesteld. De resultaten zijn nog niet gepubliceerd. Het boek "De Volksdansen in Nederland" (1942) geschreven door het echtpaar Van de Ven-ten Benschoten behoudt zijn waarde. De volksdans wordt hoofdzakelijk uitgevoerd in clubverband, schouwspelen en volkskundige demonstraties. De merkwaardige Limburgse reidans, bekend als de *cramignon*, heeft zich in allerlei vormen weten te handhaven. Het spel in zijn zuiverste vorm vindt men nog bij de kinderen. De auteur behandelt achtereenvolgens: bewegings-, rust-, kracht-, winter-, zomer- en slagspelen.

Het volgende hoofdstuk is gewijd aan "Kinderfolklore" door *B.W.E. Veurman* (blz. 95-163). De Nederlanders benijden Vlaanderen het achtelig standaardwerk van A. De Cock en Is. Teirlinck "Kinderspel en Kinderlust" (1902-1918). Het materiaal van een vrij recente enquête van het Beraad voor het Nederlands Volksleven werd nog niet verwerkt. Kenmerkend voor de meeste onderzoekers is de belangstelling voor de historische achtergrond. Het is dan ook in die geest dat B.W.E. Veurman vele Nederlandse spelen toelicht en ze vergelijkt met varianten in het buitenland. Zang, dans en spel komen hier aan bod. Als eeuwenoude overleveringen trotseren ze de tijd in de cyclus van het

feestelijk jaar met St.-Maarten, Sinterklaas, Kerstcyclus, Paascyclus. Het vieren van vader- en moederdag en de geboortedag zijn nieuwe aspecten in het volksleven die zich niet beperken tot de huiskring; ook de school wordt erbij betrokken. Aan het thema "Onze tijd, het spel en het kind" geeft de auteur volgende overweging: onze tijd bedreigt het kinderspel. Het besef van de waarde van het spel voor het kind en de volwassene is groeiend, want het spel is vitaal als het kind zelf.

Wina Born behandelt in "Eten en Drinken in de Lage Landen" (blz. 164-205) eet- en drinkgewoonten. De confrontatie van de Nederlander met de natuur en met het klimaat leidde tot stevig voedsel. De boeren- en burgerskeuken vertonen de neiging naar het zoete. De eet- en drinkgewoonten die vele eeuwen bijna onveranderd bleven, zijn in de jongste jaren een andere weg opgegaan. De Nederlanders zijn minder zoet geworden, krijgen meer fantasie, meer durf; zij worden luxueuzer en luchtiger.

Dr. P. J. Meertens, gewezen directeur van het Bureau Nederlands Volkseigen te A'dam merkt in "Volksgeloof en Bijgeloof" (blz. 206-244) op dat geen duidelijke definitie kan gegeven worden van beide benamingen. In de volkskundige terminologie aanvaardt men het volksgeloof als datgene wat het volk als een waarheid beschouwt met betrekking tot de boven- en buitennatuurlijke wereld, maar waarover de officiële kerkleer zich niet uitlaat.

Onder bijgeloof vallen die opvattingen die zowel de kerk als de wetenschap verwerpen.

Dr. Tj. de Haan, samensteller van het boek, schetst in "Volksleven en Geschiedenis" (blz. 245-302) de historiek van het volkslied. Voor een belangrijk

deel mag de inhoud van het volkslied als een verzonken cultuurgoed worden beschouwd. Daar komen aan de beurt: de sage, het sprookje, Sinterklaas, de historiek van de Kerstviering.

Adriaan Buter verstrekt in "De Noordnederlandse Levenscyclus" (blz. 303-324) een beeld van de levenscyclus: zwangerschap, geboorte, doop- en patroonsdag, verjaardagsfeest, vrijen, trouwen, begrafenis.

In het laatste hoofdstuk behandelt *Renaat van der Linden* "De levenskring in Vlaanderen" (blz. 325-346). Het lijkt bijna onbegonnen werk op een zo gering aantal bladzijden een beeld te geven van de volksgebruiken in verband met de levenscyclus. En toch is *Renaat van der Linden* erin geslaagd de markantste feiten te citeren en een synthetisch beeld op te hangen over volksgebruiken bij zwangerschap, geboorte, doop, jeugd, vrijen en trouwen, bruiloftvieringen, dood en begrafenis. De bijdrage geeft een actueel beeld met de vernieuwingen van de jongste jaren die voor Nederland niet werden aangeraakt. We citeren: het gebruik van doopsuiker bij reuzengeboorte; het peter- en meterschap in zijn meest brede betekenis; kiezen van prinses, prinsessen, het mooiste kind; dienstbetoon — als verruimd buurtschap — voor zieken, gehandicapten, gerechtskinderen, misdeelden en minderbedeelden; Sint-Niklaas; studentenleven; vrolijke begrafenissen; huwelijksprotocol in de familie; integratie van de gastarbeiders. Er klinkt een totaal nieuw geluid in de studie van *R. van der Linden*; de inhoud brengt vernieuwing, het is een brok levend volksleven.

Na lektuur van de Folklore der Lage Landen valt onmiddellijk de geringe vertegenwoordiging van de Vlaamse volkskunde op. Toen het boek in 1968 werd

aangekondigd, lag het wellicht in de bedoeling een ruimer aantal bladzijden te besteden aan Vlaanderen. Die overkoepeling van Nederland en Vlaanderen bood inderdaad een mooie kans om de bijdragen over de Vlaamse volkskunde van Alfons De Cock en Maurits De Meyer, verschenen in Vlaanderen door de Eeuwen heen (IIde deel, 1913), bij te werken tot op heden. Nederland en Vlaanderen behoren tot één studiegebied. De titel van het boek dekt de lading voor Vlaanderen niet. Er werd een kans gemist om de volkskunde der Lage Landen uit te werken tot een groot geheel.

De motivering van Dr. Tj. de Haan om de benaming "volkskunde" te vervangen door "folklore" omdat "volkskunde nogal kwalijk naar Deutschland" ruikt, houdt geen steek, en vind ik misplaatst. Tijdschriften, musea, verenig-

gingen, congressen enz. gebruiken meestal de benaming volkskunde voor de beoefening van deze discipline. Waarom afwijken van de benaming "volkskunde" als het woord burgerrecht verworven heeft?

Het boek is een rijke mozaïek waarin de vernieuwing ontbreekt die het hoofdstuk "De levenskring in Vlaanderen" biedt. Het levend volksleven is er onvoldoende in vertegenwoordigd. Elk hoofdstuk heeft waarde, maar verschillende thema's worden ontwikkeld en hernomen door verschillende auteurs.

Dr. Tj. de Haan richt zich tot een ruim publiek om een bepaalde doelstelling te bereiken. Door kennismaking met de "Folklore in de Lage Landen" ontdekt men het antwoord op de vraag: "Is er nog volkskunde in onze huidige tijd?" Het antwoord is zeer positief.

Marcel Daem

BIEDERMAN, Hans : « Medicina Magica » — Akademische Druck u. Verlagsanstalt — Graz (Oostenrijk) 1972. Gewone uitgave öS 350; Bibliofiele uitgave öS 700.

Dit boek formaat 27 × 24,4 cm is een kunstuitgave en een ikonografische schat voor belangstellenden in de volks-geneeskunde en de geschiedenis van de geneeskunde. De 46 keurig uitgevoerde typografische bladzijden tekst zijn rijkelijk gestoffeerd met talrijke houtsneden en kopergravuren afkomstig uit oude drukken. De 30 kleurenafbeeldingen in volle bladspiegel zijn de trouwe uitstekende weergave van miniaturen en afbeeldingen uit de "Wener Dioscoridos", de "Tacuinum Sanitatis in Medicina" en de "Codex 93" uit de Oostenrijkse Nationaal Bibliotheek te Wenen. De zes afbeeldingen uit de "Dioscorodos" bieden volkse taferelen in verband met de heilkruiden en zijn juweeltjes van Byzantijnse kunst. De negen afbeeldingen uit de "Medicina Antiqua" dateren uit de 13e eeuw en geven een beeld van de toenmalige gebruiken, terwijl de

vijftien afbeeldingen uit de "Tacuinum Sanitatis" daterend van de 14e eeuw, voorstellingen brengen aangaande het oogsten van vruchten en gewassen bestemd voor het dieet en de gezondheidszorg. Uit de inhoud van dit prachtig boek noteren wij graag enkele titels: de probleemstelling bij de geschiedenis van de geneeskunde; de metafysische genees-theorieën; de leer van de humoren; de magische en empirische geneesmiddelen; het streven naar harmonie; enz. Een verzorgde bibliografie maakt dit kunstboek zeer bruikbaar. Het werk verstrekt een inzicht over de middeleeuwse denkstructuren in verband met de geneeskunde en de parawetenschappelijke in gang zijnde gewoonten. Al met al, een prachtig geschenkboek voor artsen, apothekers en volkskundigen.

A.G. Homblé

Lambert SWERTS, Voor Gutenberg was Lukas. Uitg. Drukkerij Strobbe, Izegem, 1972, 64 blz., 6 ill.

Dit boek bevat zes hoofdstukken : 1. Wie was Sint-Lukas ? 2. Lukas in de letterkunde. 3. Lukas de classicus. 4. De wereldburger. 5. Lukas in de schilderkunst, snij- en beeldhouwkunst. 6. De Lukastraditie.

Bestaan het patronaat van heiligen of de patroondag nog voor vak- en stielmannen ? Bar weinig klaarblijkelijk. De drukkerij Strobbe te Izegem behoudt de patroondag van Sint-Lukas op 18 oktober als feest- en teerdag. Gedurende jaren verscheen in het huisorgaan "Druk snoer" een bijdrage, gewijd aan St.-Lukas en zijn betekenis als patroon van drukkers en grafici. Deze artikels zijn tot een waardevol geheel op kunstdrukpapier samengebracht, die

de beroepsfierheid, de traditiegebondenheid en waarachtige kunstzin van de Drukkerij Strobbe weerspiegelen.

De volkskundige vindt in hoofdstuk 5 en 6 belangwekkende gegevens, o.a. voor de Sint-Lukasgilden en korporaties, tot dewelke o.a. Brueghel en Rubens als dekens hebben behoord, de verering van Sint-Lukas, de invloed van de drukkunst op het openbaar leven, de voorstelling van de evangelisten met een eigenaardig embleem : Mattheus met een sfinx, Markus met een leeuw, Johannes met een adelaar en Lukas met een gevleugeld rund. Ook de benaming van schilderscholen als Sint-Lukasscholen komt van pas.

Renaat van der Linden

Internationaal Studiekomitee voor Ommegangsreuzen

De Stichting «Brabantse Dag» te Heeze (Nederl.)

I. GROEI EN BLOEI VAN DE STICHTING

Het initiatief van de Brabantse Dag ontstond in het oude café «De Zwaan» te Heeze in Nederland. De eerste plannen werden gerealiseerd onder het motto «verschillende gebruiken uit de goede oude tijd te doen herleven». Een beknopt overzicht van de volkskundige motieven die in beeld werden gebracht, moge volstaan om zich een idee te vormen van de vijftien optochten die werden gerealiseerd⁽¹⁾.

- 1958 (1e) Boerenovertrek
- 1959 (2e) Brabantse volkskunde, met boerenbruiloft
- 1960 (3e) Brabant van toen, Brabant van nu

---

(1) Nadere toelichting over de inhoud en betekenis van de optochten vindt men in het boek «De langste Dag van Brabant» door Anton van Oirschot, Heeze, Stichting Brabantse Dag, De Rulsche Hut, 1972, geïll., 65 blz.

- 1961 (4e) Oude ambachten en gebruiken
- 1962 (5e) Oude ambachten en gebruiken
- 1963 (6e) Grepen uit de Brabantse Historie en oude beroepen
- 1964 (7e) Bezetting en bevrijding van Brabant door de eeuwen
- 1965 (8e) Heksen en spoken; sagen en legenden
- 1966 (9e) Sprookjes uit Brabant
- 1967 (10e) Het circus van Jeroen Bosch
- 1968 (11e) Scheld- en spotprocessie
- 1969 (12e) Bruegeliaanse optocht
- 1970 (13e) Bijgeloof
- 1971 (14e) De historie van Brabant « Harbalarifa » ⁽²⁾
- 1972 (15e) De reuzen in België en Nederland.

Aanvankelijk plaatselijk, later steeds meer regionaal en provinciaal, groeiden deze culturele en volkskundige manifestaties uit tot een verbroederingsfeest met Vlaanderen. De eerste contacten met Vlaanderen dateren van 1965 toen groepen van de heksenstoet van Beselare (West-Vl.) deelnamen aan de heksenstoet te Heeze. Nog een intenser contact met de Zuiderburen kwam in 1969 tot stand tijdens het Bruegeljaar. Een onderdeel van de Bruegelstoet van Wingene (West-Vl.) was te Heeze vertegenwoordigd.

In 1970 werd een diepgaand contact gelegd met het Volkskundig Museum van Antwerpen in het kader van het thema « bijgeloof ». Een hoogtepunt in de zuidelijke relaties was ongetwijfeld de officiële afvaardiging van de stad Antwerpen naar de Brabantse optocht in 1971. Stadstrommelaars en bazuinblazers van de stad Antwerpen trokken mee op in de stoet, evenals verschillende groepen van de H. Doorn-stoet uit Mol (Antw.). Het thema van de reuzen lokte in 1972 een achttal Belgische ommegangreuzen naar Heeze. Prof. Dr. K.C. Peeters hield tijdens de opening van de 15de Brabantse Dag een gelegenheidstoespraak over de « Reuzen in België en Nederland ».

De officiële stichting « Brabantse Dag », gegroeid uit de plaatselijke V.V.V.⁽³⁾ dateert van 1962. In 1967 werd een eigen kostuumatelier ingericht. De uitgaven van de Stichting Brabantse Dag zijn in 1959 begonnen met de « Feestkrant Brabantse Dag » met een oplage van 1.500 exemplaren; nadien werd de titel gewijzigd in « Brabantse Dagkrant » die 75.000 exemplaren telde in 1965.

Ondertussen verschenen catalogi en folders van gehouden tentoonstellingen.

---

(2) De overlevering wil dat hertog Jan I vol bewondering « Brabant Harbalarifa » uitriep toen hij al in de vroege middeleeuwen zijn nieuw hertogdom binnenreed. Het motto is een strijden zegekreet.

(3) HEEZE, gelegen op 11 km ten z.o. van Eindhoven, is een rustig vakantieoord, gelegen in een bosrijke omgeving. Het natuurreservaat « De Strobrechtse Heide » is alom bekend om zijn uitgestrektheid en de prachtige vogels. Ter plaatse bestaan er nog twee gilden, nl. St.-Joris en St.-Agatha, welke bij alle feestelijke gelegenheden demonstraties geven in veldwedstrijden. Op de tweede Paasdag is het paaseieren zoekactie, een variatie van « het Gulden Ei » te Kruishoutem in Oost-Vl.
Cf. TOERISTENGIDS HEEZE, Vereniging Vreemdelingenverkeer, Gemeentehuis.

Vanaf 1963 verscheen een reeks boeken met als titel :

De Krant in Brabant, door Anton VAN OIRSCHOT (1963);

Van Heksen en Spoken in Brabant, door Anton VAN OIRSCHOT (1965);

Sprookjes uit Brabant, verzameld door Anton VAN OIRSCHOT (1966);

Sprookjes uit Brabant, verzameld door Anton VAN OIRSCHOT (1965);

Zo bijgelovig bent U, door Drs. W.H. Th. KNIPPENBERG, Anton VAN OIRSCHOT, J.R.W. SINNINGHE, Drs. L.A. VERHOEVEN (1970);

Bijgeloof in Beeld, verzameld door Anton VAN OIRSCHOT (1970);

Oude kerkelijke Kunst uit de Zuidelijke Nederlanden (Kunstpatrimonium R.K. Kerk te Heeze, samengesteld door Drs. W. KNIPPENBERG en J. AERTS (1971);

Reuzenverhalen (41 uit Nederland en 6 uit België), samengesteld door Anton VAN OIRSCHOT, Jacques R.W. SINNINGHE, Jan NAAIJKENS, Mevr. Lea VERSCHUUREN-SMULDERS, Mevr. Res. BLOEMEN-MARRES (1972).

De Stichting « Brabantse Antiekbeurs » lokte vanaf 1961 veel kijklustigen naar Heeze en groeide uit tot een algemene beurs voor Antiek. Een commissie van deskundigen beoordeelt de authenticiteit van de geëxposeerde voorwerpen; in 1970 werd de waarde ervan op drie miljoen gulden geschat. De jongste Brabantse Dag hield andermaal een markt van edelambachten. Duizenden toeschouwers maakten kennis met verdwenen ambachten die ter plaatse werden gedemonstreerd door ervaren vaklui, o.a. touwslager, kantwerkster, mandvlechter, houtdraaijer, koekenplanksnijder, tonnemaker, klompenmaker, boekbinder, kaarsgieter, tinnepotgieter, sigarenmaker. De reuzeomwegang, met de optocht van Nederlandse en Belgische reuzen, lokte naar schatting tachtigduizend bezoekers naar Heeze.

De vijftiende Brabantse Dag was een groot en welverdiend succes voor de organisatoren. Voor Vlaanderen valt er toch iets te leren uit de Stichting.

Onze volkskundige kalender is rijk gevuld met lokale, traditionele manifestaties waarin het bepaald onderwerp in zijn rijke verscheidenheid aan bod komt, o.a. boetprocessie, kattestoet, Bruegelstoet, krakelingen-, eieren-, ajuinworp, reuzenoptochten, paardenomwegangen, fiertels, zeewijdingen, oogstoeten, volksdansen, schuttersfeesten, koninginfeesten en noem maar op. In Vlaanderen ontbreekt nog een stad, een gemeente of een museum die een ontmoetingsplaats is waar het oude en het levend volkskundig patrimonium in zijn zeer talrijke aspecten levendig, kleurrijk en zinvol wordt uitgebeeld. Heeze biedt hiervan een voorbeeld in de verbroedering met Vlaanderen. De toenadering Nederland-Vlaanderen nam in de jongste jaren een gunstige wending door samenwerking in tijdschriften, wetenschappelijke verenigingen, congressen, enquêtes, sagenonderzoek. In de Brabantse Dag wordt die samenwerking elk jaar opnieuw beklemtoond door een beroep te doen op Belgische personaliteiten en volkskundigen die deel uitmaken van het Comité van Aanbeveling en Raad van Advies. De Brabantse Dag is de kinderschoenen ontgroeid; hij is geen produkt meer van amateurisme. Hoe mooier en hoe beter de Brabantse

Dag wordt, hoe meer diensten de Stichting zal bewijzen aan de studie van de wetenschappelijke volkskunde.

II. DE REUZENOMMEGANG TE HEEZE

De reuzenommegang, die op zondag 27 augustus 1972 werd gehouden te Heeze, in het kader van de 15de interlandelijke Brabantse Dag, is een gebeurtenis die in de annalen van de studie over ommegangsreuzen een plaatsje verdient.

De officiële opening van de Brabantse Dag, op vrijdag 18 augustus 1972, werd ingezet met een spreekbeurt van Prof. Dr. K.C. PEETERS over « *Reuzen in België en Nederland* ». Hierna volgt de tekst van zijn interessante toespraak⁽⁴⁾

« Voor een wetenschappelijke behandeling van de verschijnselen uit het volksleven moet men twee voorname principes in acht nemen : 1° men staat voor feiten, waarvan de evolutie een reeks elementen heeft samengebracht, die niet afzonderlijk te beschouwen zijn, deze elementen zijn ondeelbaar en niet te isoleren; zij zijn door een gemeenschap opgebouwd en hun spontane groei is aan een vaste traditie gebonden; 2° wie feiten uit het volksleven wil bestuderen moet over een zo volledig mogelijk materiaal beschikken. De wetenschap werkt niet met steekproeven. Zij moet haar conclusies kunnen steunen op een volledigheid van onderzocht en vooral onderling vergeleken materiaal.

Een studie van de ommegangsreuzen moet dus, om ernstig te zijn en tot waardevolle conclusies te leiden steunen op volledige gegevens en rekening houden met de ondeelbaarheid van het volksleven.

Wij gebruikten daareven het woord ommegangsreuzen, door onze collega René Meurant, de beste kenner van deze materie, vertaald door « *géants de procession* ». De reuzen uit de sagen en uit het volksgeloof behoren dus niet tot de hier behandelde stof. Wij komen daar aanstonds op terug na vooraf een indeling te hebben voorgesteld, die een bestudering van de reuzen in het volksleven vergemakkelijkt.

Door deze indeling valt het ganse reuzenmateriaal uiteen in twee delen :

1° reuzen uit het volksgeloof;

2° reuzen uit de processies, de ommegangen en uit het volksvermaak.

In deze tweede groep wordt dan nog een verdere splitsing noodzakelijk, nl. tussen oude en nieuwe reuzen of beter nog tussen a) de reuzen die teruggaan op een oude volkstraditie en b) de jongere reuzen, die geen verband houden met een volkse traditie of met de processie en die, naar het voorbeeld van de oude reuzen in het volksvermaak zijn terechtgekomen.

Wij bespreken nu deze onderscheiden reuzenfiguren, die verschillend van oorsprong en van betekenis uiteindelijk allen nog dezelfde functie hebben : een op-

---

(4) We danken Prof. K.C. PEETERS voor de tekst van zijn lezing, die we integraal overnemen.

treden in stoeten of ommegangen, tenzij als elementen van volksvermaak, tenzij als symbolen van de stedelijke of dorpse gemeenschap.

A. Tot de oudste volkstraditie behoren de reuzen, die teruggaan op het volksgeloof aan het bestaan van reuzen. Typische vertegenwoordigers van deze reuzen zijn de *Antwerpse Druon Antigoon*, de tegenspeler van Silvi Brabo, die moest dienen om het geslacht van de hertogen van Brabant een genealogisch-naamkundige onderlaag te bezorgen (Brabant afkomstig van Brabo). De Antwerpse reus eiste tol van de scheepslieden, die de Schelde ter hoogte van zijn burcht voorbij voeren en wie niet betaalde werd de hand afgehakt en in de Schelde geworpen tot Brabo kwam, hem versloeg, de reuzenhand afhouwde en in de Schelde wierp, wat in de 16e eeuw aanleiding werd tot de volksetymologische verklaring van de naam Antvan Handwerpen. (De echte betekenis is, zoals U weet, aangeworpen grond, een hoogte nabij de stroom).

De *Brusselse* reuzen herinneren aan het reuzengeslacht, dat op één nacht een gehele Brusselse stadswijk heeft opgebouwd.

De reus van *Wetteren* is een afstammeling van de reuzenfamilie die het kasteel van Laarne bewoonde en de inwoners van Wetteren kwelde. De reuzen werden na een beleg gedood behalve één, die de overwinnaars gevangen namen en in zegepraal meevoerden naar Wetteren.

Die van *Hamme* — hoewel vervaardigd in 1931 — gaat terug op een zeer oude sage. De reus, die te Hamme woonde, leefde in vijandschap met zijn collega uit de buurt. Zij twistten er over wie van hen beiden de grootste was: die van Hamme reikte met zijn hand tot boven de kerk van Tielrode, die toen in opbouw was, de andere deed hetzelfde, zodat het pleit onbeslecht bleef. Het dijbeen van de reus van Hamme, dat uit de Durme werd opgevist, hangt nog steeds in het portaal van de kerk aldaar. Ook van de reus van Antwerpen, Druon Antigoon, bewaart men nu nog een rib en een schouderbeen, die rond 1500 nabij de burcht werden opgegraven. Het heeft lang geduurd vooraleer men wilde geloven dat al die opgedolven reuzenbeenderen afkomstig waren van walvissen, die in de zeeën tijdens het quaternaire tijdperk veelvuldig huishielden.

De reuzen van *Venlo*, *Valuas* en zijn gade, zijn de sagenhafte stichters van deze stad. De Londense reuzen Gog en Magog zijn de enige overlevenden van een reuzengeslacht dat van de 33 boze dochters van keizer Diocletianus afstamde. Zij hadden hun echtgenoten vermoord, werden op een schip gevangen gezet, dreven naar Engeland af, huwden aldaar met duivelen en schonken het leven aan boosaardige reuzen.

Vele volkskundigen, en niet van de minsten, hebben het ontstaan der reuzen in onze ommegangen verklaard door een magisch-mythologisch geloof aan reuzen. Zij hebben klakkeloos de theorieën overgenomen van de Duitser Mannhardt en van de Engelsman Frazer. De laatste, die er zijn studie over de ommengangsreuzen op steunde was Victor De Meyere (*Ars. folk. belg.* Antwerpen, 1949, p. 17-20) die verwees naar een Keltische cultus op grond van toen reeds verouderde theorieën.

Nuchtere taal daartegenover krijgen wij voor het eerst te lezen in het merkwaardige boekje van Dr. Cyriel De Baere «Onze Vlaamsche Reuskens» (Ant. 1941). Hij maakt onderscheid tussen het volksgeloof aan het bestaan van reuzen enerzijds en de oorsprong van onze reuzenfiguren. We hoeven niet te denken aan Skandinavische overleveringen of Druïdische, Keltische gebruiken schrijft hij, want dan zou het gebruik veel ouder moeten zijn. Het is mogelijk, dat een vijandige macht de naam Goliath zou krijgen, doch vraagt hij zich af, heeft men niet al te veel uit het oog verloren, dat de oudste reuzenpoppen processie- of ommegangsreuzen zijn, zonder meer? Dat het omvoeren of omdragen van de reuzen een overblijfsel is van of een herinnering aan de groepen of beelden, waarmede de gildebroeders en ambachtsgezellen, in de bloeitijd der gemeentelijke macht, de processies en ommegangen opluisterden? (bl. 21-22).

B. Doch genoeg over deze reuzen uit de sagenwereld en over aftandse theorieën desaangaande. Dichter bij ons en bij de werkelijkheid staan inderdaad de bijbelse reuzen uit de oude processies. Bijbelse taferelen werden afgebeeld in onze middeleeuwse processies. Diepe indruk maakte de reus *Goliath*, die door de kleine David werd geveeld. Hij wordt vermeld te Ath, Brugge, Oudenaarde, Nieuwpoort, Lier, Tienen, Veurne en te Troyes in Frankrijk. Op al deze plaatsen heette de oudste reus Goliath. Andere bijbelreuzen zijn *Samson*, die te Ath een der zuilen van de tempel mee ronddroeg, *Gedeon*, de rechter van de Hebreeuwen die de Madianieten versloeg en die in de processie te Lier en te Broekburg in Frans-Vlaanderen opstapte. En tenslotte was er nog het reuzenbeeld van *Kristoffel*, de Kristusdrager, die een bijzondere plaats bekleedde in de ommegangen in de Brabantse steden Antwerpen, Brussel, Leuven, enz... De kolveniers beeldden hun patroon en zijn gevolg uit, zoals de gildebroeders van de kruisboog hun patroon, Sint-Joris, vertoonden in zijn strijd met de draak.

We moeten er hier nu even aan herinneren dat de voorstellingen van feiten uit het nieuwe testament omwille van het grote rumoer, van de herrie die er door ontstond, schaadden aan de wijding die vereist was in kerk en ommegang. De voorstellingen van de geboorte van Kristus, van de passie en van Zijn dood, werden uit de kerk gebannen en werden op het marktplein vertoond waar zij voortleefden als kerst- en passiespelen. De olifant en de kemels, die de Koningen vergezelden, kwamen in de ommegang terecht. De koningen zelf deden een bedeltocht in de Kerstmisperiode, Herodes werd in een berevel gestopt en aan een keten rondgesleurd. Het spel van Sint-Joris met de draak werd naar het kermisplein verwezen en de bijbelse reuzen met heel hun reuzentrein werden in de profane ommegang opgenomen. Zo kon de processie ter ere van het Heilig Sacrament of ter gelegenheid van het feest van de Kerkwijding (der Kermis) devoot en wijdingvol haar rondgang doen, ontlast van de rumoerige elementen die voortleefden in de marktspelen of in de ommegang, beide met een profaan karakter en waarvan de ommegang de sterkste levenskracht bezat omwille van het feit, dat de centrale figuur van deze stoet tevens bekleed werd met de eer de gemeentelijke traditie te symboliseren, een eer die vooral door de gilden en ambachten werd hoog gehouden.

Zo werden dan verschillende elementen gebundeld : herinneringen aan roemrijke feiten uit de lokale geschiedenis, vooral de stichting van de stad, die niet zelden gezocht werd in de verre voorgeschiedenis in de sage en in het volksgeloof met de reuzen als welgekomen helden of vijanden. Zij werden gekoppeld aan de reuzenfiguren, die uit de processie naar de ommegang waren overgestapt en de stedelijke korpsen, de gilden en de ambachten zorgden er voor dat al deze gegevens werden uitgebeeld met als hoofdfiguur de reus, het symbool van de macht en van drang naar zelfbestaan en onafhankelijkheid.

Wij geloven, dat het ontstaan en het voortbestaan van de oude ommegangsreuzen, moet gezocht worden in dat complex van feiten en toestanden. Zeer zwaar weegt daarin de sage en later de verhalen uit de volksboeken. Hoe anders is de populariteit te verklaren van het *Ros Beiaard* met de vier Heemskinderen, die blijkbaar ouder zijn dan onze reuzenmannen. Men heeft de oudste kunnen terugwijzen naar het begin van de 15e eeuw. Mechelen 1415, Lier 1417, Leuven 1428, Oudenaarde 1433, Dendermonde 1461, Aalst 1497, Brussel 1529, Brugge rond 1550, enz... Wij moeten er later nog op terugkomen, doch de vraag dient gesteld hoe het komt dat deze Ros Beiaardtraditie evenals die van de ommegangsreuzen niet uitgestraald is tot boven de huidige rijksgrens, Venlo (1492) en Amsterdam (16e eeuw) niet te na gesproken?

C. We moeten onze inventaris afsluiten met een woord over de *jongere reuzen*. Zij zijn « geboren » uit de drang van vele gemeenten om hulde te brengen aan een voorname figuur en deze, naar het voorbeeld van de traditionele, de oude ommegangen tot een reuzenfiguur te verheffen en hen te omringen met een « praaltrein ». Enkele voorbeelden ter illustratie : De Doornikse heldin Christine de Lalaing, prinses van Epinoy, die in 1584 de stad tegen Alexander Farnese verdedigde, kreeg te Doornik haar standbeeld, maar herleeft tevens als wandelend beeld in de reuzenoptocht. De Rijselse reuzin Jeanne Maillotte was een eenvoudige herbergierster, die in 1582 aan het hoofd van de schutterij, de Gereformeerden, de Hurlu's, dwong het beleg van de stad op te breken. De huidige Veurnse reus Sporkin was de aanvoerder van zijn stadsgenoten in de Gulden-Sporenslag en de reus Turpijn van Nieuwpoort, de opvolger van Goliath, werd aldus genaamd naar de burgemeester, die gedurende het beleg van 1489 de vrouwen ter verdediging van de stadswallen opriep. De reus van Hazebroek is de 13e eeuwse burchtheer Roeland van Hazebroek, een der edelen uit het gevolg van Boudewijn, graaf van Vlaanderen en Keizer van Konstantinopel. Met Jean en zijn echtgenote Alice herdenken de inwoners van Waver de 13e eeuwse ridder, die zijn goederen aan de hertog van Brabant vermaakte, op voorwaarde dat aan de inwoners van zijn stad uitgebreide privilegiën zouden worden toegestaan. Ja, dat zelfs de politiek hierbij haar rechten laat gelden bewijst de geboorte van de « Kiezer van Lamartine » te St.-Winoksbergen, waar de beroemde Franse dichter in 1832 tot gedeputeerde verkozen werd. Ook aan de landsgeschiedenis ontleen de gemeenten enkele van hun reuzenpersonages : aldus Ambiorix het Eburonenhoofd, die sedert 1852 te Ath de reus Tiran(t) vervangen heeft; aldus ook Boudewijn IV met de Baard, graaf van Vlaanderen (988-1035), en zijn echtgenote Alix van Namen, die sedert enkele ja-

ren te 's-Gravenbrakel herleven; aldus nog de Frankenkoning Childerik I, die in de 5e eeuw zijn verblijf te Doornik had gevestigd en er thans is weergekeerd, in gezelschap van de Zonnekoning Lodewijk XIV, die in 1667 Doornik op de Spanjaarden heroverde. Andere reuzen dragen een minder pretentieuze naam en vertegenwoordigen een van de aspecten van het plaatselijk economisch leven : de Oostendse reus Tone is een visser en Wanne zijn « wijf » een garnaalvrouwtje; de Tiense reuzen Jan en Mie zijn Hagelandse boeren; te Charleroi en te Jumet zijn de reuzen als glasblazers gekleed; te Steenvoorde (Frans-Vlaanderen) is Jan de Houtkapper woonachtig, en te Anzin, in de Franse mijnstreek, Jehan la Houille.

Vele moderne reuzen hebben hun ontstaan te danken aan opluistering van de kermis en aan het stofferen van karnavalstoeten. Een der oudste voorbeelden zijn de « reuskens » van Borgerhout, de overblijvende vier reuzenkinderen van twee reuzen, die in 1712 werden vervaardigd om de kermisstoot op te luisteren. Talrijk zijn de jonge reuzen, die beantwoordend aan een mode van de tijd, in vele plaatsen zijn « geboren ». Wij zouden hieraan nog twee bedenkingen willen toevoegen. Het zijn vragen die slechts hypotetisch werden beantwoord en die nadere studie vergen op grond van nieuw en volledig onderzoek :

1° Hoe komt het dat de oude ommegangsreuzen aangetroffen worden in een gebied, dat begrensd is : ten noorden door de huidige rijksgrens met uitzonderingen Amsterdam (16e eeuw) en Venlo (1492); ten oosten en ten zuiden door de Maas en de Somme met twee uitlopers : Troyes (1486) en Aix-en-Provence (eveneens 1486); ten westen de Noordzee. Zeeuws-Vlaanderen en het protestantse Nederland is hierbij uitgesloten evenals het gebied ten oosten en ten zuiden van de Maas. Het is dus een heel ander gebied als dat van de historische Zeventien Provinciën en ook de taalgrens is van geen betekenis. Waaraan het ontstaan van ommegangsreuzen in hetzelfde jaar (1486) te Aix-en-Provence en te Troyes te wijten is evenals in de 16e eeuw te Amsterdam, kan gemakkelijk worden vastgesteld. Hierbij aansluitend moet de vraag beantwoord worden : waaraan danken de Engelse en Spaanse reuzen hun oorsprong?

De Spaanse zijn ongetwijfeld processiereuzen, zoals men die kent te Barcelona, Saragossa, Valencia, Sevilla, Taragona, Leon, El Escorial tot zelfs te Palma op het eiland Mallorca waar wij voor een paar jaren twee reuzen fotografeerden, die opgesteld stonden bij de ingang van het stadhuis. Men heeft de mening geopperd dat dit gebruik tijdens de Spaanse bezetting werd overgenomen, dat de Spaanse soldaten misschien wel het gebruik van onze voorouders afgekeken hebben. Ze hadden gezien, wat voor plezier ons volk beleefde aan het uitgaan van die beelden. En toen ze naar hun land terugkeerden, hebben ze die plant uit de Vlaamse folklore naar eigen bodem overgebracht. Zo zouden dan de Spaanse reuskens veeleer de afstammelingen zijn van onze Vlaamse. Toch is dit enkel een vermoeden, misschien gewaagd, want moeilijk te bewijzen, daar wij over de ouderdom van het Spaanse volksgebruik niet voldoende ingelicht zijn. Parallel met dit volkskundig verschijnsel is een onderzoek wenselijk naar het verband tussen de Boetprocessie te Veurne en de passietochten te Sevilla.

Wat Engeland betreft is het probleem meer ingewikkeld vermits de Engelse reuzen te Londen, Salisbury, Chester, Burtun, enz. geen processiereuzen zijn, zoals de onze. Het is niet onmogelijk dat daar een rechtstreeks verband bestaat met de heidense overleveringen. Zowel voor Spanje als voor Engeland dringen grondige vergelijkende studiën zich op.

2° Gemakkelijker, doch niettemin even noodzakelijk zijn onderzoekingen naar de reuzenliederen, de reuzendieren, de reuzenfamilies en naar de omstandigheden waarin de reuzenoptochten gehouden of verboden werden.

Een laatste woord in verband met de tegenstelling *Reuzen* en *dwergen*. Hier staan we totaal buiten de studie van die ommegangsreuzen en betreden we het terrein van het volksgeloof aan grote en kleine wezens. De reuzen uit de sprookjes en de dwergen uit de sagen, zijnde de aardgeesten : kabouters, auwelkens, roomanekens...

Over deze dwergen uit de geestenwereld zijn in het Instituut voor Volkskunde te Antwerpen de gegevens samengebracht, afkomstig uit de meer dan 40.000 sagen die door studenten van de universiteiten Gent en Leuven werden verzameld. Dit wetenschappelijk bruikbaar materiaal wordt thans bewerkt en o.m. op kaart gebracht.

Synthetische studiën, o.m. drie dissertaties hierover zijn in voorbereiding zodat we ons binnen afzienbare tijd aan definitieve conclusies mogen verwachten.

Voor het ene en voor het andere, zowel voor de studie van de volksgebruiken in verband met de ommegangsreuzen als voor de studie van de kleine wezens, de dwergen uit de geestenwereld zijn initiatieven zoals deze van de « Stichting Brabantse Dag » zeer nuttig. Niet alleen vestigen zij de aandacht op het bestaan van de volkskundige feiten, maar wekken zij naast de volkse belangstelling ook de zin voor studie en voor verder onderzoek.

Het is met deze gedachte dat ik graag hulde breng aan de initiatiefnemers van de « Brabantse Dag » en aan zijn werkzaam bestuur met de beste wensen voor een vruchtbare werking en voor een steeds groeiend succes.

In concreto betekent deze wens dat de groei en de bloei van de Brabantse Dâg, zoals deze geschetst zijn in de mooie en lezenswaardige brochure, moge uitgebouwd worden tot een grotere culturele en volkse manifestatie. Hiermede bedoel ik, dat naar mijn mening alle elementen aanwezig zijn opdat de organisatoren van de Brabantse Dag nog een stap of wellicht een paar stappen verder zouden gaan. Deze Brabantse Dag kan uitgroeien tot een Groot-Brabantse culturele manifestatie over de landsgrenzen heen en die met de steun en de medewerking van alle organisaties in de verschillende Brabantse gewesten bij U en bij ons zou kunnen leiden tot een soort federatie van alle kringen, verenigingen en genootschappen die zich bezig houden met de studie van het Brabantse Land en Volk. Een federatie voor wie de Brabantse Dag elk jaar een bijzondere dag zou zijn van studie en beraad om kennis te nemen van wat in cultureel opzicht werd verwezenlijkt en nog moet verwezenlijkt worden, en niet alleen dat, maar daarnaast en daarrond een hoogdag voor het Brabantse volksleven en een manifestatie van Brabantse solidariteit ».

De spreekbeurt van Prof. Dr. K.C. Peeters die een overzichtelijke synthese van de stand van het onderzoek gaf, werd met grote aandacht beluisterd.

* * *

Gelijktijdig werd in het kader van het Belgisch Nederland Cultureel Verdrag in de sfeervolle ruimten van het « Oud Kasteel » een tentoonstelling georganiseerd onder de titel « Reuzen in België en Brabant ».

Nederland was er vertegenwoordigd door volgende voorwerpen.
Wildemannen, twee houten panelen uit de 18e eeuw, Gemeentemuseum Het Markiezenhof, Bergen op Zoom;
Foto's van reuzen van Venlo en het Akkersmansgilde, Goltziusmuseum te Venlo;
Reuzenhoofd van Valuas, uit leder, idem Venlo;
Reuzenhoofd van Guntrud, uit leder, idem Venlo;
Afbeelding van reuzen van Venlo, op papieren lofdicht, idem Venlo;
St.-Christoffel, koningsschild in zilver (1956), St.-Catharinagilde Helmond;
St.-Christoffel, fotocollectie met ikonografische ontwikkeling, P.v.d. Burgt, Acht;
St.-Christoffel olieverf op paneel, ± 1550, Noordbrabants Museum te 's-Hertogenbosch;
Reuzenstoel, in hout, 3,12 m hoog (1958), Meubelen N.V. Oirschot te Oirschot;
Reuzenlaars, in leder, Museum voor Schoen- en Lederindustrie Waalrijk;
Reuzenbot, heupbeen van mammoet gevonden te Arnhem, Ant. van Oirschot te Haaren.

De Stichting had ook een beroep gedaan op Belgische Musea en verenigingen om een kijkje te kunnen werpen op onze Belgische ommegangsreuzen. Voor België noteren we voorwerpen uit volgende steden en gemeenten.

ANTWERPEN

Maquette van Antwerpse Ommegang, bestaande uit walvis, vier dolfijnen, schip, vier bootjes, reuzin Pallas, reus Druon Antigoon, negen paarden, beelden in gips, Museum van Folklore Antwerpen.

ATH

Goliath, Samson, Vrouw van Goliath, Victoire de Ath, Ambiorix, nageemaakte reuzen van Ath in miniformaat, Koninkl. Musea voor K. en G. te Brussel.

BORGERHOUT

Borgerhoutse reuzkens, schilderij op doek van Jozef Posenae, 1911, Gemeente Borgerhout;
idem, kleurtekening van Alfred Ost, 1936, idem;
idem, glasschildering van Mimj Vermeulen, 1961, idem;
idem, glasraam van Ivo Bakelants, 1962, idem;
idem, bordjes, lepeltjes, oorpint, koekeplank, koperen plaat, idem.

BRUGGE

Reuzen uit Goudenboompraalstoet, kleine reus Grimminck, reuzen Schaarlippe, Spijkeroen en Grauwelinc, tekeningen van ontwerper Anno Brys, Privébezit A. Brys, Brugge.

BRUSSEL

Miniatuurreuzen van Brusselse reuzenfamilie, gemaakt ter gelegenheid van Expo 1958.
Grote Jan, Kleine Michiel, Fietje, St.-Michiel, St.-Christoffel, Gudula en Jan van Nijvel, Bon Papa, Bonma, Gran'Père en Gran'Mère, Grote Turk, Ma Tante, Mieke, Kleine Jan, Koninkl. Musea voor K. en G. Brussel.

DENDERMONDE

Huppelpaardje, hout en jute, einde 19e eeuw, Stedelijk Museum;
Knaptand, houten kop met dierenhuid, einde 19e eeuw, idem;
Hoofd en voorarm van vroegere Indiaan, hout, 17e eeuw, idem;
Hoofd van vroegere reus Goliath, hout, linnen en leder, 16e eeuw, idem;
Harnassen van vier Heemskinderen, metaal, 19e eeuw, idem;
Ros Beiaard, miniatuur, 1958, Koninkl. Musea voor K. en G. Brussel.

GENT

Houten hoofden van reus Paris en reuzin Helena, 17e eeuw, Museum voor Volkskunde;
Ravitaileringskaart van reus aartshertog Albrecht, 1947, idem;
Identiteitskaart van reuzen Albrecht en Isabella, 1947, idem;
Albrecht en Isabella, kleurtekening, idem.

HASSELT

Don Christoph, miniatuur van gips, Cl. Van Kampenhout, Hasselt.

LEOPOLDSBURG

Jan Soldaat, Mie Katoen en zontje Sooike, Gemeente Leopoldsburg.

LEUVEN

Hoofd van reuzin Megera, hout, 1656, Stedelijk Museum.

NIEUWPOORT

Vaandel van het reuzengilde, met afbeelding van de reus vóór 1914, ontworpen door J. Buffels, 1936, Reuzengilde Nieuwpoort;
Goliath en Grietje, inschrijvingsakten burgerlijke stand, 1947, idem;
idem, reuzentrouwboek, 1948, idem;
Jan Turpijn, reuzenidentiteitskaart, idem.

VEURNE

Hoofd van reus Sporkin, papier maché, 1923, Heemraadschap « Bachten de Kupe », Izenberge;
Hoofd van reus Ko, papier maché, 1924, idem.

VILVOORDE

Hopsasa (variant van Opsignoorke te Mechelen), linnen met lederen hoofd, 17e eeuw, Rederijkerskamer « De Goudbloem ».

WINGENE

Dulle Griete, ontwerptekening vrij naar Bruegel, bestemd voor Bruegelfeesten te Wingene, ontwerp Arno Brys, Bezit Fr. Vroman, Brugge.

VARIA

Kemel, vergezeld de ommegangsreuzen, *miniatuur*, 1958, Koninkl. Musea voor K. en G. Brussel.

Rad van Fortuin, *miniatuur*, 1958, *idem*.

Een ander belangrijk feit uit de Brabantse Dag is de publikatie van « Reuzenverhalen », uitgegeven ter gelegenheid van de reuzenommelgang⁽⁵⁾. De inhoudsopgave vermeldt 47 verhalen, waarvan een zestal gewijd zijn aan Belgische reuzen, o.a. Lange Wapper van Antwerpen, reuskens van Borgerhout, Lange Man van Hasselt, Tist en Triene te St.-Genius Rode, de Wenduinse reuzen, Moriaan en Sarida te Wichelen. Laten we hier opmerken dat de Brabantse reuzen hoofdzakelijk vertegenwoordigd zijn door volkssagen over reuzen en niet door ommegangsreuzen zoals we die kennen in België. Historische Brabantse reuzen in de verhalen opgenomen hebben betrekking op de reuzen Goliath, David en St.-Christoffel (15e eeuw) uit Bergen op Zoom; de Keistamper uit Boxel; de reuzen van Breda uit de 16e eeuw; de reus en zijn gemalin Iduna uit Oisterwijk, Janneke en Mieke te Tilburg, Valuas en Guntrud te Venlo.

Ook reuzendieren zijn in Brabant bekend. Ros Beiaard was bekend te Eindhoven onder de naam « voelbeyart » het veulen Beiaard (1437); te Breda in 1549 als « volen bayart » en in den Bosch werd Ros Beiaard in 1615 geboren.

Sinds de 15de eeuw waren nieuwe merkwaardige dieren in de ommegangen te zien, o.a. de walvis met Jonas; een griffoen en een kemel te Bergen op Zoom; terwijl men ook in Breda een eeuw later een « kemel » kon bezichtigen.

De uitgave van het boek « Reuzenverhalen » is een aanwinst voor nadere kennismaking met de Brabantse reuzensagen en -figuren. De sagen dienden als leidmotief voor de reuzenoptocht.

De voornaamste gebeurtenis van de 15de interlandelijke Brabantse Dag was de reuzenommelgang, onder de algemene leiding en regie van M.C. M. Aerts, met assistentie-samenstelling van H. Nollen. Een jury, samengesteld uit Nederlandse en Belgische vertegenwoordigers⁽⁶⁾, had als opdracht drie ereprijzen toe te kennen, te weten: een medaille met dubbele beeltenis van H.M. de Koningin en Z.K. de Prins; een medaille van de Commissaris van de Koningin in Noord-Brabant; een medaille van de Burgemeester van Heeze. Ten titel van inlichting citeren we de Belgische reuzen die in de optocht aanwezig waren.

Borgerhout: de vier reuskens;

Dendermonde: Mars, Goliath, en Indiaan;

Duffel: de reuzenfamilie telt zeven leden: reus, reuzin, de Moor, de Morin, Janneke, Mieke en Kinnebaba;

Hasselt: Don Christoph, voorheen Goliath, de grote Man, Lange Man;

Kruishoutem: Pier en Mie en Meleken;

Nieuwpoort: Jan Turpijn,

(5) REUZENVERHALEN, samengesteld door Ant. VAN OIRSCHOT, J.R.W. SINNINGHE, Jan NAAJKENS, Lea SMULDERS, Res MARRES, Uitgegeven door de Stichting « Brabantse Dag » te Heeze, secr. De Rulsche Hut, Heeze, 1972, 79 gestencilde blz., geïll.

(6) Jury samengesteld uit Marcel Daem uit St.-Amandsberg; Arno Brys, vormgever en ontwerper van reuzenfiguren, uit Brugge; Berard van Iersel uit Eindhoven; Marc Taminiau uit Tilburg; Ad. van de Ven, uit 's-Hertogenbosch; respectievelijk voorzitter en leden van de jury.

Vilvoorde : Reus, reuzin, Janneke en Mieke;

Wenduine : Louw en Wanne, herinnerend aan zeevissersnering.

Vanwege Brabant noteren we de aanwezigheid van reuzen uit

Boxtel : de Keistamper,

Maastricht : Reus Gigantius,

Tilburg : Tila en Tienke,

Venlo : Valuas en Guntrud.

In de optocht telde men 13 groepen, alle uit Brabant, die de reus in het sagemotief in beeld brachten.

De jury werd geconfronteerd met de opdracht uit een groep van dertig deelnemers die groepen aan te wijzen die het thema « reuzen » op een verdienstelijke manier hadden uitgebeeld en hierdoor in aanmerking kwamen voor drie ereprijzen en elf geldprijzen, alsook eervolle vermeldingen voor groepen of figuranten.

De jury ervoer dat het thema « reuzenommegang » door de deelnemers uit Nederland en door die uit Vlaanderen vanuit twee totaal verschillende standpunten werd bekeken. In België betekent reus een historische of lokale figuur die thuishoort in in een stad, gemeente, buurt of een gilde, en onafgescheiden daarvan, deelneemt aan feestelijke optochten, « ommegang » genoemd. De reuzen gaan uit — zoals men dit in Vlaanderen zegt — ter gelegenheid van kermis, cavalcades, gebeurtefeesten en andere volksfeesten. In de optiek van de 15e Brabantse Dag lag de opvatting over reuzenommegang van de Nederlandse deelnemers op een totaal ander vlak, nl. de creatieve uitbeelding van een sagemotief of gefantaseerd verhaal waarin « een reus » de hoofdrol speelt. Beide visies op een reuzenommegang waren bijgevolg totaal verschillend. De Vlaamse reuzengroepen hebben dit onderscheid dadelijk opgemerkt en aangevoeld.

Voor de Nederlandse toeschouwers was de eerste kennismaking met de Vlaamse reusken een ware openbaring. Enkel de steden Venlo en Maastricht waren vertrouwd met de idee van de traditionele ommegangsreuzen.

Om eenheid te brengen in die verscheidenheid, was de jury van oordeel geen discriminatie te mogen brengen tussen de Nederlandse reuzen uit sagen, legenden en verhalen, enerzijds; en de ommegangsreuzen uit Vlaanderen, anderzijds. Gezien deze manifestatie in het teken stond van het levend volksleven en de interlandelijke vriendschap, was de jury van oordeel dat het volkskundig element van het sagemotief evenwaardig kon geacht worden als de optocht en de rondedans van de ommegangsreuzen in hun echte betekenis. Beide soorten reuzen behoren immers tot het levend volksleven. In het teken van deze manifestatie werden alle reuzengroepen op gelijke voet behandeld, volgens gelijke normen door de jury bij voorbaat vastgesteld.

De eerste drie ereprijzen werden toegekend aan de Potsenmakers uit Haaren voor de uitbeelding van « Het reuzenspook », aan reus Jan Turpijn uit Nieuwpoort en aan de reusken van Borgerhout.

Alle deelnemende groepen ontvingen van de organisatoren een herinneringsvaantje met de vermelding HEEZE 1972. Een exemplaar wordt in het Museum voor Volkskunde te Gent bewaard.

De 15e Brabantse dag sloot op zondag 3 september 1972 met een feeërieketoptoe met reuzenverbranding.

Dr. K.C. PEETERS en Marcel DAEM

Kunstpatrimonium in Oost-Vlaanderen *

- I. TEMSE. Kult. Jb. van de prov. Oost-Vlaanderen. Gent, 1951, (1953)
303-408, 31 ill.
- II. KANTON KAPRIJKE. Bassevelde, Kaprijke, Lembeke, Oosteeklo, Sint-Jan-in-Eremo, Waterland-Oudeman, Watervliet. Ibidem, 1953
III, 1-182, 57 ill.
- III. SINT-NIKLAASKERK GENT, Gent, 1960
XVJ + 190 p., 6 tekeningen in tekst,
88 afb. op 48 pl., 1 quadrichromie. BF 160
- IV. DENDERMONDE, Gent, 1961
XIJ + 256 p., 21 tekeningen in tekst,
189 afb. op 76 pl., 1 quadrichromie. BF 300
- V. SINT-BAAFSKATHEDRAAL GENT, Gent, 1965
316 p., 10 tekeningen in tekst,
272 afb. op 120 pl., 4 quadrichromies. BF 325
- VI. HET RETABEL VAN HET LAM GODS, Gent, 1965
124 p., 2 tekeningen in tekst,
48 afb. op 32 pl., 2 quadrichromies. BF 175
- VII en VIII Tekst : 441 bladzijden en 32 tekeningen.
Illustratie : 682 afbeeldingen op 320 platen.
Behandelde gemeenten : Beerlegem, Dikkele, Elst, Hundelgem, Meilegem,
Michelbeke, Munkzwalm, Nederzwalm-Hermelgem, Paulatem, Roborst, Roze-
beke, Schorisse, Sint-Blasius-Beekel, Sint-Denijs-Boekel, Sint-Kornelis-Horebeke,
Sint-Maria-Horebeke, Sint-Maria-Latem, Welden en Zegelsem.
Prijs voor beide delen samen : BF 720

Kunstpatrimonium is een woord als een regenboog. Het omvat alle kunstuitingen die de vorige generaties ons als een erfgoed hebben nagelaten, in allerlei graden en maten. Intussen treft het, dat van Dale dit woord niet vermeldt

---

* Ter gelegenheid van de jaarvergadering van de Bond op 29-10-1972 sprak de voorzitter over een reeks publikaties gewijd aan het kunstpatrimonium, zie OVZ XLVII (1972) 235.

in zijn groot woordenboek van de Nederlandse taal⁽¹⁾.

Thans is aflevering VII et VIII van ons kunstpatrimonium op de boekenmarkt, met een afzonderlijke band voor Tekst en Illustratie. Het is een blijde maar dwingende plicht deze uitzonderlijke reeks te belichten en even bij het begin daarvan stil te staan.

Bij de eerste aflevering van de inventaris in 1953 begroette adv. G. d'Hanens, de toenmalige voorzitter van de commissie voor kulturele aangelegenheden, « de uitbouw van een monumentaal opzet, dat sommigen te groot en te stout opgevat leek. Zeker, het opmaken van een wetenschappelijk verantwoord kataloog van de kunstschaten in onze provincie is een ongewoon zware taak... »⁽²⁾. De Bestendige Deputatie deed een beroep op Dr. Elisabeth Dhanens, die jaren lang als wetenschappelijk medewerker aan het Centraal Ikonografisch Archief voor Nationale Kunst te Brussel (thans Koninklijk Instituut voor Kunstpatrimonium) gehecht was, herhaaldelijk op studiereis in het buitenland verbleef en met een indrukwekkende lijst publikaties ook in het buitenland naam had verworven. De taal van de voorzitter G. d'Hanens bij het vertrekpunt zou men kunnen horen als een uitdaging, maar tevens als een aanmoediging voor degene die zich wezenlijk en werkelijk voor een reuzetaak heeft ingespannen. De verklaring komt laat, bij de bedenking, dat in 1824 onder Willem I tijdens het Verenigd Koninkrijk aan dergelijke inventaris werd gedacht en dat in maart 1834 de Minister van Binnenlandse Zaken aan de gouverneurs de lijst en oorsprong van de belangrijke gebouwen in hun gebied vroeg.⁽³⁾ De monumentenbeschrijving in ons land heeft intussen een beroerde geschiedenis achter de rug.⁽⁴⁾

Het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen mag er zich op roemen, dat het vóór de andere instanties langs een reeks wetenschappelijke publikaties systematisch de kennis en het behoud van onze kunstschaten nastreeft. Het jaar na haar aanstelling publiceert Dr. Dhanens reeds nummer I TEMSE. Het ligt voor de hand, dat een oppervlakkige beschouwing dusdanige prestatie als kunsthistorisch rangschikt. Dat is een goed recht. Maar de volkskunde beschikt er over een rijke bron en dient die, meer dan iemand vermoedt, aan te boren. Adv. d'Hanens voorzagt een kataloog van kunstschaten. Afl. I leverde heel wat meer. Het boek biedt als vertrekpunt de burcht als nederzetting, maar verstrekt dan de godsdienstige openbare gebouwen, met geschiedenis en plannen en beschrijving, binnen en buiten, kerkmeubilair en beeldhouwwerk, schilderijen en grafmonumenten, edelsmeedwerk en

---

(1) 's Gravenhage, 1970, 1058.

(2) Kult. Jb. v.d. prov. Oost-Vl., 1951, 305.

(3) J. WEYNS, Het begin van een heemkundig monument. Het kunstpatrimonium van West-Vlaanderen. *Ons Heem* (XXV) 1971, 237.

(4) E. DHANENS, Afl. I, 307-309. L. DEVLIEGHER, Beeld van het kunstbezit. Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen. Deel I. Inleiding tot een inventarisatie. Tiel/Den Haag, 1965, 16-34. Voor de eigen aard van de Westvlaamse inventaris, zie H. STALPAERT, Westvlaams en Oostvlaams volkskundig patrimonium, *Volkskunde*, (LXXII) 1971, 201-213. Voor Limburg levert Albert DUSAR een luxe-uitgave in *Limburgs Kunstbezit*, van prehistorie tot classicisme, Hasselt, 1970, 295-263 ill. Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, vertrok met deel I : Architectuur. Prov. Brabant, Arr. Leuven, onder de titel : *Bouwen door de eeuwen heen*. Luik, 1971, 462, 269 ill.

metaal, alle kunststukken en -vakken, maar we krijgen tegelijk private gebouwen, een kasteel en woonhuizen en molens.

Er ligt een afstand van twee decennia tussen aflevering I en VII-VIII. Het spreekt vanzelf, dat de opvatting over een repertorium gewijzigd is. Bij het vertrekpunt let de inspektrice op beschrijving van gebouwen en kunstwerken en voorwerpen van historisch of oudheidkundig belang. Op dat ogenblik beschouwden de diensten en vorsers gewoonlijk 1830 als een tijdslimiet. Aflevering VII beduidt een kentering, want werken uit de negentiende en zelfs uit de twintigste eeuw zijn opgenomen, wanneer ze een lokaal belang of een voornaam ensemble vertegenwoordigen. Bodemonderzoek hoort niet in het raam van monumentenbeschrijving, maar zichtbare aardewerken zoals de ruïne van een voormalig kasteel te Roborst komt aan bod. Verdwenen gebouwen en voorwerpen krijgen een beurt om een totaalbeeld inzake kunsttopografie tot stand te brengen. Archiefonderzoek wordt ingeschakeld. Het beeld van het dorp volgens het kadaster ruim honderd jaar geleden wordt regelmatig geschetst. Het huidige dorpscentrum, de situatie van de kerk in het dorp, de inplanting van kerk en kerkhof, de vergelijkingskans tussen de foto van een heiligdom en een kunstwerk (zo voor Rozebeke, afl. VIII, 336-337 tekening A. Heins van 1901), de roepsteen, het woongebouw van een gesloten hoeve, de kenmerken van van een deurkalf, (ill. 437, 449) schandpalen en wapenschilden en talrijke andere

Detail van deurkalf, 1766, te Schorisse, afb. 499 van Band VIII. Kanton Sint-Maria-Horebeke.
Cliché : Kunstpatrimonium van de Provincie Oost-Vlaanderen.

bijzonderheden vormen verrijkende en vërreikende hoek- en bouwstenen van het monumentaal opzet, dat adv. d'Hanens aanhaalt « Bij een inzet ».

Het staat vast, dat elkeen die in Vlaanderen een studie aanvat, onder andere i.v.m. kerkgebouw en volksdevotie, de meest vaste bron treft in de groeiende inventaris van Dr. Dhanens. De waarde strekt thans veel verder. De heem- en volkskundige ziet in de beschrijving (én de bewoners aldaar vernemen dat verrast !) hoe de dorpskern van Elst en Michelbeke treffende gelijkenis vertoont. Dat heeft ter-

stond belang voor de studie van de nederzetting, maar tevens voor de bescherming en handhaving.

Votief kindportret uit 1774 met wapenschild van de familie Parmentier, afb. 140 van Band IV. Dendermonde. Cliché : Kunstpatrimonium van de Provincie Oost-Vlaanderen.

kerk te Dendermonde een ander aspect aanbrengen.

De afleveringen bestrijken telkens haast een ander terrein, een kerk, een kunstwerk (het Lam Gods), een stad, een kanton. Telkens echter betreft het andere merken en werken, kerken en kernen, gebouwen en landouwen, enz. Maar telkens gaat het om een streven naar een beleven van wetenschappelijke ernst en gedegen volledigheid en kunstzinnige en rijke illustraties. Deel VIII heeft de waarde van een waar kunstalbum !

Degene die de kunst van hoog tot laag, de gebruiken en gewoonten, de taal en termen, de vaklui en artiesten, de oorsprong en ontwikkeling van dorpskernen en van kerken wil ontdekken en doorpild zien, is — meer dan hij vermoedt — op deze inventaris van ons kunstpatrimonium aangewezen. Dr. Elisabeth Dhanens verdient onze diepe dank en hulde om de rijke oogst die ze ons biedt en die ze onverpoosd verrijkt, in de puurste zin van de volksopleiding, ten bate van de hele gemeenschap.

R. VAN DER LINDEN

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

Vereniging zonder winstoogmerk

De Bond bevordert de studie van de volkskunde en geeft sedert 1926 het tweemaandelijks tijdschrift « Oostvlaamse Zanten » uit, waarin volkskundige bijdragen en de uitslagen van de enquêtes in Vlaanderen gepubliceerd worden.

De Bond schrijft ten laste van zijn Alfons de Cockfonds tweejaarlijkse prijsvragen over volkskundige onderwerpen uit, organiseert voordrachten, tentoonstellingen en reizen.

Raad van Beheer van de Bond : ere-voorzitter : E. Boonen; voorzitter : Lic. R. van der Linden; ondervoorzitters : Lic. M. Daem en J. Pieters; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : H. Depoorter; leden : J. De Vriendt, Dr. R. Haeseryn, G. Hebbelynck, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, R. Tondat, F. Van Bost, Prof. Dr. P. J. Vandenhoute, Lic. A. Van den Kerkhove, G. Van Peteghem en G. Weze.

Dagelijks bestuur van de Bond : voorzitter : Lic. R. van der Linden; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeesteres : H. Depoorter; leden : Dr. R. Haeseryn en G. Hebbelynck.

Kommissie voor volkskundige Enquêtes : voorzitter : Lic. R. van der Linden; leden : M. Broeckhove, Lic. M. Daem, Dr. R. Haeseryn, J. Pieters en G. Weze; adviseurs : Lic. H. Arens en M. Van Wesemael.

Kommissie voor feesten en reizen : voorzitter : G. Weze; leden : M. Broeckhove, G. Hebbelynck, F. Van Bost, G. Van Peteghem, F. Van Belle en Dr. R. Haeseryn.

Het Museum voor Volkskunde, gesticht door de Bond in 1927 in het voormalige Museum voor Oudheden, Lange Steenstraat, is sedert 1962 overgebracht naar het Kinderen Aynshospies, Kraanlei 63, Gent. De Bond ondersteunt het Museum dat de Stad Gent bij besluit van 27-9-1931 in bescherming heeft genomen. Het staat onder het beheer van een kommissie bestaande uit vertegenwoordigers van het Stadsbestuur en van de Bond.

Beheerkommissie Museum voor Volkskunde : erevoorzitter : E. Boonen; voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; sekretaris : M. Broeckhove; penningmeester : G. Hebbelynck; leden : H. Depoorter, Lic. L. Hoste, G. Rouquart, F. Van Bost, Prof. P. J. Vandenhoute, Lic. R. van der Linden en G. Van Peteghem.

Dagelijks bestuur en aankoopkommissie van het Museum voor Volkskunde : voorzitter : G. Weze; ondervoorzitter en konservator : Dr. R. Haeseryn; penningmeester : G. Hebbelynck; sekretaris : M. Broeckhove.

(Vervolg van tweede blz. van de kaft).

van z.g. « Frankische Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land, door Cl. Trefois — De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore, door Cl. Trefois — De Tinnepotgieterij te Gent, door J. Bocs — Galerij van Gentsche Typen door E. Andelhof — De Magie van het Poppenspel, door F. Van Es en anderen — Devotie tot de Heilige Donatus, door M. Broeckhove — Sint-Kristoffel. Legenden. Verering, Verspreiding, door R. van der Linden — Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde, door Mevr. L. Bataille-Hiel — Leerknappen in de kunstambachten te Gent 14e en 15e eeuw, door M. Daem — Register op G. Celis : Volkskundige Kalender . . . door F.M. Oibrechts — De Groei en Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamse Volksziel, door J. Vermeulen — Bijdrage tot de volkskunde van Moerzeke, door J. Laureys — Vrolijke Doodsbrieven vol humor en gal, door R. van der Linden en G. Simons — Duiventorens in Oost-Vlaanderen, door O.S. Depraet — Waasch Sagenboek door F. Van Es — Weerkundige Volkskalender van het Vlaamse land door M. Broeckhove — Wetterse Typen door A. Van Durme.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Volkskundigen : Jaarlijkse bijdrage gewoon lid : 250 F; gezinslid : 75 F (zonder tijdschrift); gepensioneerde : 200 F; beschermend lid : 500 F; steunend lid : 1000 F (B.T.W. steeds inbegrepen).

Abonnement op Oostvlaamse Zanten voor niet-leden (bibliotheken, instellingen, boekhandel, verenigingen, enz.) : 300 F; buitenland : 350 F per jaargang (BTW niet inbegrepen).